

Den militære trussel mod Danmark 1963-1978

50 · FE's vurderinger af østlige kapabiliteter og intentioner 1963-1970

De danske militære efterretningsvurderinger blev i 1960'erne – som i den foregående periode – udarbejdet af Forsvarsstabens Efterretningsafdeling, der i 1967 blev direkte underlagt forsvarsministeriet og fik navnet Forsvarets Efterretningsstjeneste (FE). Vurderingerne blev som i den spændingsfyldte periode i slutningen af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne udsendt i form af *ugeoversigter* (lejlighedsvis som situationsrapporter). Fra juni 1964 udsendtes de som *14 dages-oversigter*, der efterfølgende sammenfattedes i store halvårsoversigter (i et antal af ca. 80 eksemplarer).

Denne udvikling må ses i forbindelse med afspændingen mellem USA og Sovjetunionen, der ifølge efterretningsstjenesten kom til udtryk gennem undertegnelsen i juni 1964 af en aftale om genoprettelse af de konsulater, der havde været holdt lukket siden 1948, samt gennem en aftale om meteorologisk og medicinsk samarbejde på rumforskningsområdet.¹ Det blev ved omlægningen tilkendegivet af efterretningsstjenesten, at man ville vende tilbage til en ugentlig udsendelse, om nødvendigt hyppigere, hvis situationen nødvendiggjorde det.² Den sidste fase i denne udvikling startede i året 1970, fra hvilket tidspunkt den løbende rapportering skete gennem *månedsoversigter* (plus en årsoversigt). En vigtig plads i rapporteringen indtog fra 1965 arbejdet „Truslen mod Danmark“, der fokuserede på de østlige kapabiliteter, der kunne sættes ind mod Danmark og nærområdet. Det her skildrede forløb omkring frekvensen af efterretningsvurderingerne illustrerer formentlig efterretningsbehovets omfang hos danske myndigheder og institutioner i den mere forhandlingsprægede og mindre spændingsfyldte periode, der afløste Berlinkrisernes tid.

Som tidligere baserede FE sine analyser og vurderinger på efterretningsmateriale, der kom fra venligtsindede nabolande og særlige samarbejdspartnere, fra deltagelse i Alliancens arbejde med udarbejdelsen af den årlige rapport om Warszawapagtens intentioner og kapabiliteter (MC 161) samt ikke mindst

¹ Ugeoversigt 24/1964 (4.-10. juni 1964), s. 5. FE's arkiv.

² Sst., s. 4.

fra egen indhentning i form af SIGINT, ELINT (elektronisk efterretningsindhentning) samt fotorekognoscering m.m., til sammen aktiviteter der havde et betydeligt omfang og dækkede centrale dele af Østersøen samt det nordlige Polen og DDR. Ifølge danske efterretningsfolk var Danmark en hovedleverandør af efterretninger fra det geografiske område, man havde specialiseret sig i.

FE's vurderinger af kapabiliteter på europæisk niveau

Økonomi

I efterretningstjenestens analyse af Sovjetunionens økonomiske formåen tegnedes allerede fra begyndelsen af 1960'erne et i forhold til 1950'erne afvigende billede. Sovjetunionen blev stadig betragtet som verdens næststørste industrination, men det konstateredes, at de høje økonomiske vækstrater, der havde kendetegnet 1950'erne (på ca. 7 %), var afløst af en meget mere moderat vækst (i 1963 på 3 % årligt). Som forklaring blev der især peget på landbrugssektorens „træghed“. Man hæftede sig ved, at Sovjetunionen i 1963 – for at opretholde levestandarden efter en fejlslagen høst – så sig tvunget til at importere hvede fra Vesten.³ I slutningen af 1960'erne vurderedes situationen dog at være lysere for landbruget efter nogle år med god høst som følge af forbedringer med hensyn til korndyrkningen. I det samlede billede var det nu industrien, der fik skylden for den lavere økonomiske vækst. Som forklaring på industriens lavere stigningstakt blev der bl.a. peget på, at det tog alt for lang tid at få gennemført investeringer, og at det var vanskeligt at få produktivetsforbedringer til at slå igennem.⁴

Den af Sovjetunionen i 1955 indledte bistands- og lånepolitik over for den tredje verden – der under betegnelsen „penetrationspolitikken“ til stadighed blev fulgt i efterretningsrapporterne – toppede på låneområdet i 1960, hvorefter låneindsatsen aftog noget. Undtagelsen var Cuba, der indtog en særstilling som hovedmodtager af sovjetisk økonomisk bistand. Fra 1964 tales dog om voksende sovjetisk aktivitet i Afrika og Asien og om et skarpt konkurrenceforhold Sovjetunionen og Kina imellem. Kina søgte nu også at vinde international indflydelse gennem långivning. FE's vurdering i anden halvdel af 1964 var, at Sovjetunionens Asien-politik var bestemt af, at landet på den ene side ikke ønskede at skade forholdet til USA og på den anden side ikke ville overlade det kommunistiske initiativ til Kina.⁵

³ Halvårsoversigt (i det følgende *Halvårsov.*). 1/1964, s. 18ff. FE's arkiv.

⁴ Halvårsov. 2/1968, s. 40; Halvårsov. 1/1969, s. 19. FE's arkiv.

⁵ Halvårsov. 1/1962, s. 17f; Halvårsov. 2/1964, s. 22f. FE's arkiv.

Forbundsfølger

Som i 1950'erne fulgte efterretningstjenesten nøje udviklingstendenserne inden for den verdenskommunistiske bevægelse. Sovjetunionens kamp med Peking-regimet om førerpositionen blev fulgt i dens forskellige faser, ligesom bevægelserne på den europæiske scene registreredes. Den generelle tolkning synes at have været, at problemerne i forhold til Kina begrænsede og svækkede Sovjetunionens muligheder for at føre en interessebetonet politik. Det bemærkedes i 1963, at disciplinen syntes løsnet inden for østblokken, hvilket blev sat i forbindelse med Sovjetunionens forsoning med Jugoslavien og konflikten med Kina.⁶

Sovjetunionens politik over for Vesten i perioden efter Cubakrisen blev tolket som en videreførelse af Khrusjtjovs politik fra 1950'erne om fredelig sameksistens med Vesten. Gennem sin politik under Cubakrisen og justeringen af Tysklandspolitikken demonstrerede Sovjetunionen, at den ikke ville følge det kinesiske krav om en aggressiv politik over for Vesten. I en interessant vurdering fra efteråret 1963 hedder det således: „Østblokkens verdenspolitiske aktivitet har i udpræget grad været influeret af den sovjetisk-kinesiske konflikt. Man aner en proportionalitet i forværringen af forholdet til Kina og forbedring af forholdet til Vesten. I sidstnævnte henseende synes det overraskende at konstatere, at Sovjetunionens forbedrede relationer til Vesten ikke så meget er resultatet af en øjeblikkelig politisk omvurdering som en aktivisering af en latent politisk målsætning, der har været hæmmet af hensyn til Kina. Mange hensyn faldt formentlig allerede på grund af kinesernes holdning under Cuba-krisen, men først i april/maj 1963 fornemmer man viljen til gennemførelse af den fredelige sameksistenspolitik på bekostning af forholdet til Kina. Dette i forbindelse med Sovjetunionens store propagandamæssige udnyttelse af prøvestopaftalen gør nye skridt i retning af den kolde krig vanskeligere og kan derfor opfattes som tegn på, at Sovjetunionen virkelig har vilje til forhandling og løsning af store internationale spørgsmål. I modsætning til tidligere synes Sovjetunionen nu at være indstillet på at løse problemerne enkeltvis.“⁷

Fra midten af 1960'erne står det klart, at den kommunistiske verdensbevægelse var blevet spaltet i to lejre eller – som det udtryktes i en rapport – at der eksisterede en voksende „polycentrisme“. Det bemærkedes, at Sovjetunionen i 1964 – det år hvor grænseforhandlingerne mellem de to stater brød sammen – udfoldede en stærk retorik i forhold til Kina og bl.a. i en regeringserklæring trykt i Pravda i begyndelsen af maj 1964 beskyldte kineserne for at drive racepolitik som de nazistiske ledere.⁸

⁶ Halvårsov. 2/1963, s. 9. FE's arkiv.

⁷ Halvårsov. 2/1963, s. 8. FE's arkiv.

⁸ Ugeoversigt 19-20/1964 (dækkende perioden 27. april til 10. maj), s. 7. FE's arkiv.

Khrusjtjovs fald i oktober 1964 forbedrede ikke afgørende klimaet mellem de to magter. Det blev snart konstateret, at den nye kollektive ledelse i Kreml ønskede at videreføre den fredelige sameksistens med Vesten og lagde vægt på at opbygge et positivt forhold til den nye amerikanske præsident Johnson, og at den efter nogle måneders afventende politik befandt sig i samme dybe modsætningsforhold til Kina som Khrusjtjov-styret havde gjort. I 1965 vurderede man dog, at den amerikanske udvidelse af Vietnam-krigen dette år ville forhindre en yderligere sovjetisk-amerikansk tilnærmelse, idet situationen i så fald ville blive udnyttet propagandamæssigt af Kina.⁹

Betydningen af de følgende års gentagne incidenter og sammenstød mellem sovjetiske og kinesiske tropper især ved Ussuri floden blev ikke overbetonet i de danske rapporter, hvor man så dem som en af konsekvenserne af den russiske ekspansionspolitik i området i tsartiden og af en uklar grænse-dragning. Man ventede derfor heller ikke, at grænsetræfningerne skulle udvikle sig til en storkrig mellem Sovjetunionen og Kina, noget man anså for udelukket af ideologiske grunde. „Den konventionelle udbygning af de sovjetiske væbnede styrker langs den kinesiske og sovjetiske grænse kan derfor snarest ses som led i den kendte sovjetiske sans for overdimensionerede sikkerhedsdispositioner“.¹⁰

Sovjetunionen søgte gennem 1960'erne at vinde tilslutning til en verdenskonference, der kunne gennemføre det endelige ideologiske opgør med Maos Kina og befæste Sovjetunionens ledende rolle inden for verdenskommunismen, men fandt kun begrænset lydhørhed. Fra dansk side forudså man dog, at de vestlige kommunistpartier ville støtte Moskva, men man stillede sig tvivlende overfor om lande som Rumænien og Jugoslavien kunne acceptere en fordømmelse af Kina, som kunne få konsekvenser for dem selv, idet de erved kunne siges at have godkendt et princip om „begrænset suverænitet“.¹¹ Konferencen, der gennemførtes i Moskva i juni 1969, vurderedes kun som en begrænset sejr for det sovjetiske kommunistparti – og som et nederlag for verdenskommunismen – idet slutdokumentet var tvetydigt og ikke tog stilling til afgørende spørgsmål som invasionen i Tjekkoslaviet og konflikten mellem Sovjetunionen og Kina.¹²

Krise i Øst: Invasionen af Tjekkoslaviet 1968

Sovjetunionens stadige problemer med at bevare kontrollen over udviklingen inden for Østblokken blev også i 1968 fulgt nøje af den danske efterretnings-

⁹ Halvårsov. 2/1965, s. 9. FE's arkiv.

¹⁰ Halvårsov. 2/1969, s. 6. FE's arkiv.

¹¹ Halvårsov. 1/1969, s. 11. FE's arkiv.

¹² Halvårsov. 2/1969, s. 15f. FE's arkiv.

tjeneste. Uenigheden mellem Sovjetunionen og Rumænien var et tilbagevendende tema i oversigterne, men ifølge FE indledtes en ny urofase fra sommeren 1967, idet der både i Polen og Tjekkoslaviet blev tilkendegivet utilfredshed med Østblokkens holdning under 1967-krigen mellem Israel og de arabiske lande.

I begyndelsen af året 1968 hæftede FE sig især ved studenteruroighederne i Polen, der snart viste sig at være uden folkelig støtte og blev slået ned med hård hånd af myndighederne. De påfølgende udrensninger, der også var antisemitisk farvede, blev styret af den nationalistiske „partisangruppes“ leder, indenrigsminister Moczar, hvem det dog under en intern magtkamp i partiet ikke lykkedes at få besat forsvarsministerposten med en af sine tilhængere; posten blev i stedet besat med viceforsvarsminister og generalstabschef Wojciech Jaruzelski.¹³ Det vurderedes efterfølgende, at tildragelserne ikke havde indflydelse på Polens stilling inden for Østblokken og Warszawapagten.

Fra marts 1968 kom imidlertid det politiske systemskifte i Tjekkoslaviet – det, der senere blev kaldt „foråret i Prag“ – i centrum af efterretningstjenestens opmærksomhed.

Uden at det specifikt blev præciseret i rapporterne, stod efterretningstjenesten som under tidligere kriser i Øst med en væsentligt forøget varslings- og efterretningsopgave, hvor man i første række skulle svare på, om der var indikationer på, at krisen ville få konsekvenser for Vesten og dermed nødvendiggøre politiske og militære forholdsregler. Kunne NATO-landene blive direkte involveret i den krise, der aftegnede sig for Sovjetunionen og Warszawapagten? Men andre spørgsmål rejste sig naturligt også for beslutningstagere og analytikere i Vesten. Skulle der fortsat herske kronisk uro i Østblokken? Hvor langt ville Sovjetunionen gå for at hævde sin autoritet inden for sin egen kreds etc.? Hvordan end disse spørgsmål blev besvaret, skulle man på et tidspunkt tage stilling til det overordnede spørgsmål om, i hvilket omfang de disciplinære problemer i øst ville få indflydelse på Sovjetunionens hele autoritet og Østblokkens militære styrke. Med andre ord: indebar den fornyede uro i satellitlandene og uenigheden inden for verdenskommunismen en svækkelse af den politiske og militære udfordring, Sovjetunionen udgjorde for Vesten?

I analysen af den tjekkoslovakiske ledelseskriser, der førte til udskiftning af det gamle stalinistisk prægede regimente i Prag i begyndelsen af året 1968, var det i starten den danske tolkning, at den af Aleksander Dubček indledte reformpolitik i Tjekkoslaviet kunne være acceptabel for Sovjetunionen, der formodedes at have tillid til, at partiets nye førstesekretær kunne styre den. Dubček, der havde levet og var blevet skolet i Sovjetunionen, blev tolket som en Sovjetunionens mand, der næppe ville ændre på landets udenrigspolitik.¹⁴

¹³ Efterretningsoversigt (forkortet EO) 9/1968, s. 7f. FE's arkiv.

¹⁴ EO 2/1968, s. 8f. FE's arkiv.

Allerede i marts 1968 registreredes imidlertid i København de kommunistiske nabostatens voksende utilfredshed med udviklingen i Tjekkoslaviet, hvor især forslaget om at give parlamentet øgede beføjelser (på kommunistpartiets bekostning) samt de frihedsgrader, som den tjekkoslovakiske presse hurtigt havde tiltaget sig, skabte uro. Tysksprogede tjekkoslovakiske aviser blev snart tilbageholdt i DDR.

Det politiske pres fra andre Warszawapagtlande udviklede sig i maj 1968 til et egentligt tvangsdiplomati over for Tjekkoslaviet, idet Sovjetunionen fra 8. maj iværksatte omfattende troppebevægelser. Hermed blev krisen også militært et internationalt anliggende. I en udsendt situationsrapport fra 22. maj 1968 betegnede FE de forskellige aktiviteter mod Tjekkoslaviet i form af presseadvarsler, møder og militære bevægelser som „psykologisk krigsførelse“, der havde som mål at bremse reformprocessen i Tjekkoslaviet og gøre det muligt for Dubcek at styre udviklingen ind i mere acceptable baner. Det vurderedes, at det ikke var Sovjetunionens hensigt i den nuværende situation at gennemføre en militær intervention, men at udbredelse af rygter om en sådan kunne være led i den psykologiske krigsførelse.¹⁵

I en efterfølgende oversigt blev det påpeget, at Sovjetunionen siden generalsekretær Bresjnevs tale af 30. marts 1968 – der rummede indirekte kritik af den tjekkoslovakiske ledelse – havde iværksat en omfattende kampagne mod ideologiske afvigelser. Man bemærkede også fra dansk side, at Polen (og DDR) i modsætning til flere andre østlande i stigende grad kritiserede udviklingen i Tjekkoslaviet, og at Gomulka-regimet helt stillede sig på Sovjetunionens side.¹⁶ Hermed antydede FE en formodning om, at de reformistiske tendenser i Østblokken ikke ville brede sig til Polen og dermed implicere et Danmark nærtliggende østland.

Efter sovjetisk pres gik Tjekkoslaviet med til en Warszawapagt-øvelse på landets jord i dagene fra 20.-30. juni 1968. Der var tale om en stabsøvelse med begrænset troppedeltagelse, der ifølge FE strakte sig fra Böhmen-Mähren til det sydlige Polen og måske også omfattede en del af Østtyskland. Såvel i den tjekkoslovakiske presse som fra militært hold i Tjekkoslaviet blev det betonet, at der alene var tale om en stabsøvelse, der ikke ville blive efterfulgt af fast stationering af Warszawapagt-tropper i landet.¹⁷

I juli bedømte man fra dansk side udviklingen omkring Tjekkoslaviet som „alvorlig“, idet den tjekkoslovakiske ledelse afviste et topmøde med de øvrige Warszawapagt-lande samtidig med, at der stadig befandt sig sovjetiske tropper i landet.¹⁸ Først efter Bratislava-topmødet den 3. august 1968 – der

¹⁵ EO 12/1968 af 22. maj 1968. Rapporten er på to sider, der alene er viet situationen omkring Tjekkoslaviet. FE's arkiv.

¹⁶ EO 13/1968, s. 9. FE's arkiv.

¹⁷ EO 15/1968, s. 8 og 14f; en fyldig gennemgang af faserne i øvelsen „Böhmerwald“ findes i EO 16/1968, dateret 11. juli 1968, s. 11-14, 25. I oversigten findes to kort over øvelsens faser. FE's arkiv.

¹⁸ EO 16/1968 af 11. juli 1968, s. 4. FE's arkiv.

lagde stærke bånd på det tjekkoslovakiske kommunistparti – forlod de sidste sovjetiske styrker landet. FE's vurdering efter dette møde var, at krisen var bilagt „indtil videre“, men at den tjekkoslovakiske ledelse også befandt sig i en meget vanskelig situation på grund af befolkningens krav til den. Det blev også påpeget, at der befandt sig ekstra Warszawapagt-styrker i grænseområderne til Tjekkoslovakiet i en størrelsesorden af 12-15 divisioner (alle sovjetiske på nær to polske divisioner), dvs. ca. 150.000 mand. Styrkens tilstedeværelse var ifølge FE udtryk for den sovjetiske vurdering, at det stadig kunne blive nødvendigt med en militær indgriben.¹⁹

På dette tidspunkt (den 23. juli) havde Sovjetunionen ifølge FE også påbegyndt en „logistisk øvelse“ i de vestlige militærdistrikter af landet. Denne øvelse udstraktes 30. juli til Polen og Østtyskland. Logistikøvelsen afsluttedes 10. august og fortsattes med en stabsøvelse i tiden 11.-20. august. Øvelserne viste sig senere ved invasionen af Tjekkoslovakiet i august måned at have tjent som dække for en skjult mobilisering af reservestyrker samt for tilførsel af ekstra styrker og forsyninger til DDR. Lukning af polske og østtyske jernbaner for godstransport konstateredes også og vurderedes at skjule forlægning af sovjetiske styrker. FE konstaterede ligeledes forøget beredskab ved de østtyske og polske styrker samt forlægning af en østtysk stab til Warszawapagt-hovedkvarteret i Legnica i Polen og satte alt dette i forbindelse med situationen omkring Tjekkoslovakiet.²⁰

Warszawapagt-styrkerne i de til Tjekkoslovakiet grænsende områder voksede ifølge FE i løbet af august til ca. 24 divisioner, hvortil kom en flystyrke på ca. 260 sovjetiske fly. Det var disse styrker på formentlig mellem 225.000 og 250.000 mand, der – forstærket gennem indsættelse af et stort antal sovjetiske transportfly – foretog invasionen af Tjekkoslovakiet natten mellem den 20. og 21. august 1968 og besatte landet uden at møde væbnet modstand. Invasionen kom, som det fremgår af ovenstående, på ingen måde uventet for de vestlige efterretningstjenester. Invasionen blev gennemført som en koordineret Warszawapagt-hær- og flyoperation, hvori deltog styrker fra alle medlemslande med undtagelse af Rumænien. De ungarske og bulgarske styrkebidrag var dog kun symbolske og tjente til demonstration af enighed. FE foretog en samlet gennemgang af de militære bevægelser i forbindelse med invasionen i en efterretningsoversigt, der blev udsendt 12. september 1968.²¹

En mere omfattende vurdering af operationens militære detaljer blev ikke foretaget i efterretningsoversigterne. Det fremgår således ikke af dette materiale, om operationen bekræftede de forestillinger, man havde sig dannet sig i de vestlige efterretningstjenester om Sovjetunionens og Warszawapagts evne til at samle tropper og deployere dem hurtigt.

¹⁹ EO 18/1968 af 8. august 1968, s. 4ff. FE's arkiv.

²⁰ EO 18/1968 af 8. august 1968, s. 17ff. – EO 17/1968 (om Tjekkoslovakiet) og EO 19/1968 af 16. august 1968 mangler i FE's arkiv. FE's arkiv.

²¹ EO 21/1968, s. 16-26 (med tre kort). FE's arkiv.

Kort over sovjetiske indflyvninger ved invasionen af Tjekkoslaviet i 1968, udarbejdet af FE. (FE).

Det blev dog bemærket, at Prag blev besat af en luftbåren styrke, ligesom der blev kastet luftbårne styrker ned ved flere flyvepladser. Man hæftede sig også ved, at besættelsen af de tjekkoslovakiske flyvepladser foregik „gnidningsløst og med stor præcision, således landede An-12 transportfly i Prags lufthavn med ca. 1 minuts mellemrum i de første timer efter invasionen“. Det tilføjedes dog samtidigt, at der ikke fra tjekkoslovakisk side blev taget modforholdsregler.²² Det rapporteredes også, at den i Danmark velkendte polske 6. luftbårne division havde deltaget i operationerne og formentlig været under sovjetisk kommando. Det påpegedes også, at invasionsstyrkerne efter få dage fik problemer med forsyninger af proviant og drivmidler. Der blev ikke foretaget nogen afvæbning af de tjekkoslovakiske styrker.

FE formodede, at store sovjetiske styrker ville forblive i landet som besættelsesmagt under den fortsat uafklarede politiske situation og fik ret i antagelsen. Efter afslutningen af en påtvungen stationeringsaftale mellem Sovjetunionen og Tjekkoslaviet af 16. oktober, der blev ratificeret allerede to dage efter, begyndte de mindre Warszawapagtlandes styrker at forlade landet, og sovjetiske styrker gik i gang med at overtage kaserne i den vestlige del af landet, samtidig med at tjekkoslovakiske styrker sendtes østpå. Stationeringsaftalen havde i den offentliggjorte tekst samme indhold som lignende aftaler med Polen, Rumænien, Ungarn og DDR fra 1950'erne, men sagde intet om den sovjetiske besættelsesstyrkes omfang. Dette punkt skulle bestemmes gennem særskilt overenskomst.²³

²² Halvårsov. 2/1968, s. 11. FE's arkiv.

²³ EO 24/1968 af 24. oktober 1968, s. 7. FE's arkiv.

Den ekstra årvågenhed, der udvist fra de vestlige efterretningstjenesters side i forbindelse med den tjekkoslovakiske krise, skyldtes bl.a., at det ikke kunne udelukkes, at krisen kunne få konsekvenser for Vesten. Som vi skal se i det følgende, indgik det både i 1960'erne og 1970'erne som en – om end ikke specifikt fremhævet – mulighed i det vestlige trusselsbillede, at en Øst-Vest-konflikt kunne vokse ud af en opstand i et østland. Set på afstand i 2005 forekommer denne mulighed måske ikke særlig sandsynlig, al den stund en sovjetisk militæroperation, der tjente til undertrykkelse af en forbundsfælle, militært set ville udgøre en umulig udgangsposition for offensive operationer mod Vesten. Vesten havde også som tidligere beskrevet allerede i 1950'erne fraskrevet sig muligheden af at gribe ind militært i Østblokkens indre anliggender. Men det kunne selvsagt ikke udelukkes, at det kunne komme til episoder eller til en direkte konfrontation, f.eks. hvis østlige militære enheder søgte at overgive sig til vestlige lande i forbindelse med en intern konflikt inden for Warszawapagten, eller hvis Sovjetunionen mistolkede intentionerne bag vestlige beredskabsforanstaltninger.

Det stod antagelig ret hurtigt i kriseforløbet klart for de vestlige efterretningstjenester, at udviklingen ikke behøvede at implicere Vesten. Der er ingen varsler i det danske efterretningsmateriale om, at krisen omkring Tjekkoslovakiet skulle få direkte implikationer for Vesten. Det vil sige, at den danske efterretningstjeneste og de øvrige vestlige efterretningstjenester kun havde iagttaget et begrænset antal af de indikatorer, der kunne tolkes som tegn på opbygning af et østligt aggressionsberedskab. Det må vel på den baggrund opfattes som en rutinealarmering, når danske styrker ifølge oplysninger fra danske officerer i forbindelse med invasionen rykkede ud af garnisonerne udstyret med skarp ammunition.

Fra østlig side opretholdtes i august i perioden op til invasionen normal øvelsesvirksomhed i Østersøen og i DDR samtidig med, at der i DDR som „unormale træk“ blev konstateret forlængning af „væsentlige dele af de sovjetiske styrker i Østtyskland“ samt forlængelse af afspærringstiden for to områder, der var lukket for de allierede militærmissioner. Sovjetunionens store flådeøvelse i Atlanterhavet i juli 1968, „Sever“, blev mod sædvane annonceret.²⁴ Uden at det specifikt blev præciseret af FE, kunne dette forhold og den fortsatte øvelsesvirksomhed i Østersøen opfattes som et signal fra Øst til NATO-landene om, at normalbilledet var fremherskende. Omkring invasionen iagttoges øget beredskab ved styrkerne i Østtyskland og ved de tre Østersøflåder. I Danmark konstateredes som ved tidligere kriser rejseaktivitet hos de østlige diplomater, men det var vurderingen hos FE, at de meget sent var blevet orienteret om invasionen. Der blev ikke iagttaget nogen agentvirksomhed i Danmark under hele forløbet.

²⁴ EO 16/1968, s. 4. FE's arkiv.

De mest konkrete østlige kriseforanstaltninger uden for egne områder blev iagttaget i Østersøen og de danske farvande, idet man fra østside fra 21. august supplerede de normale patruljer ved Sundets sydlige del (øst for Møn og i Femer Bælt) med nye patruljer ved Skagen (sovjetisk ELINT-trawler, dvs. trawler til elektronisk efterretningsindhentning), i Kiel Bugt (sovjetisk minestryger), syd for Langeland (østtysk ELINT-skib), syd for Trelleborg i Skåne (sovjetisk antiubådsfartøj) og i farvandet syd for Bornholm (polsk landsætningsfartøj). Samtidig foretog sovjetiske, østtyske og polske enheder på skift daglige omsejlinger af Sjælland. Efter 25. august blev den østlige patruljering gradvis formindsket, og 5. september var den tilbage på normalt niveau.²⁵

Den 23. august blev der over Østersøen og Bornholm konstateret forsøg på at forstyrre danske radarstationers virksomhed gennem „chaff“ (også kaldet „window“), dvs. udkastning af stof, der indvirkede på radarens funktion. Det betegnedes i rapporten som et nyt middel til passiv forstyrrelse af radar. Det lykkedes ikke ifølge FE at opsamle dette stof og konstatere årsagen til radarforstyrrelsen.²⁶ Der var ingen vurdering af dette forsøg på at vanskeliggøre dansk efterretningsindhentning.

Der var heller ingen FE-vurdering i oversigterne af årsagerne til den udvidede østlige patruljeaktivitet i de danske farvande – en aktivitet, vi som tidligere nævnt også så udfoldet i perioden umiddelbart efter Cubakrisen i 1962. Den mest sandsynlige forklaring er i dag, at der var tale om rapportering og varsling for Øst i en fase, hvor Warszawapagtens ledelse var usikker med hensyn til Vestens reaktioner – i en situation, hvor der fandt NATO-manøvrer sted i Forbundsrepublikken Tyskland (øvelserne „Sorte Løve“ og „Grå Bæver“) – og selv skønnede at være sårbar på grund af det tjekkoslovakiske engagement. Med omsejlingerne af Sjælland har man formentlig søgt at få overblik over den danske flådes og andre vestlige flåders beredskabsforanstaltninger i stræderne. Det var givetvis en præmis for den østlige varsling i Østersø-området, at Vesten under en tilspidsende international krise ville øge aktiviteterne i stræderne og i alvorligste tilfælde forberede udlægning af miner.

Den danske vurdering af krisens årsager var efter besættelsen af Tjekkoslaviet, at der var tale om en intern krise, hvor ledelsen i Kreml af hensyn til de indenrigspolitiske følger i Østeuropa ikke ville tillade divergerende tolkninger af den kommunistiske ideologi. Udviklingen ville også indebære en for Sovjetunionen uacceptabel ændring af status quo i Europa til USA's fordel. Det var – som FE var klar over – i hovedsagen samme tolkning som sovjetiske myndigheder selv fremlagde.²⁷

²⁵ EO 21/1968 af 12. sept. 1968.- Her gives på s. 26-28 en oversigt over den østlige flådetrafik og den østlige civile sejlads i de danske farvande. FE's arkiv.

²⁶ EO 25/1968 af 7. november 1968. FE's arkiv.

²⁷ EO 21/1968, s. 5. FE's arkiv.

Det konstateredes efter invasionen af Tjekkoslaviet, at den havde resulteret i direkte protester i Sovjetunionen i form af en mindre demonstration på Den Røde Plads (!) samt mere indirekte protester fra sovjetiske forfattere og intellektuelle. Lignende reaktioner var set i andre østlande og kunne ifølge FE resultere i stramninger fra myndighedernes side. I en senere kommentar fra 1969 etablerede efterretningstjenesten en vis kobling mellem disse års gæring i det sovjetiske kulturliv og den kulturelle udvikling i Tjekkoslaviet, idet man mente, at det sovjetiske kommunistparti frygtede, at den fra Tjekkoslaviet udgående kulturelle frigørelse ikke kunne holdes i tømme og kunne brede sig til Polen og Sovjetunionen.²⁸

Det var en kendsgerning, at der efter indgåelsen af aftalen af 16. oktober ville blive stationeret sovjetiske styrker i Tjekkoslaviet, og man vurderede, at de ville forblive i landet en rum tid. Man regnede med, at styrken, der benævntes „Centralgruppen“, ville bestå af enheder fra de vestlige militærdistrikter i Sovjetunionen, der ville blive suppleret med nye styrker. Styrken blev i det tidlige forår 1969 opgjort til at omfatte to armeer, der bestod af to panserdivisioner og 4-5 motoriserede infanteridivisioner.²⁹

Det viste sig ikke helt let for FE at gøre det sikkerhedspolitiske facit op efter invasionen af Tjekkoslaviet. Efterretningstjenesten ønskede ikke i situationen umiddelbart efter invasionen at tage konkret stilling til, om stationeringen indebar, at truslen mod Vesten var øget, og henholdt sig til manglende viden om besættelsesmagtens størrelse, men også til usikkerheden med hensyn til det tjekkoslovakiske forsvars effektivitet efter invasionen. Derimod hæftede man sig ved den uden tvivl for de vestlige efterretningstjenester tankevækkende kendsgerning, at Sovjetunionen havde formået at gennemføre en delvis mobilisering under dække af øvelse („logistikøvelsen“), samt at det lykkedes delvis skjult at fremføre større styrker fra baglandet til Østtyskland. FE udtrykte det teknisk ved at sige, at to varslingsmæssige indikatorer var vanskeligere at konstatere end hidtil antaget.³⁰

Først i september 1968 præsenterede FE sin vurdering af invasionen. Det hed sig nu, at de øgede sovjetiske styrker demonstrerede den sovjetiske vilje til at fastholde status quo politisk og militært i Centraleuropa. Ifølge FE kunne den øgede styrke dog ikke umiddelbart opfattes som en øget trussel mod NATO-området, idet styrkens primære opgave i hvert fald foreløbig var af besættelsesmæssig karakter. Der blev ikke givet nogen eksplicit vurdering af de trusselsmæssige implikationer for Vesten af det forhold, at Sovjetunionen på ny havde set sig nødsaget til at gribe militært ind i en forbundsfælles indre forhold og stationere besættelsesstyrker på dennes territorium. Spørgsmålet, om Sovjetunionen overhovedet ville være i stand til at føre en offensiv krig,

²⁸ OE 24/1968, s. 7ff., Halvårsov. 1/1969 af 29. april 1969. FE's arkiv.

²⁹ Halvårsov. 1/1969 af 29. april 1969, s. 10. FE's arkiv.

³⁰ EO 21/1968, s. 6. FE's arkiv.

hvis det samtidig skulle undertrykke opsætsige allierede, blev heller ikke rejst. Gik Warszawapagten under alle omstændigheder ikke ind i en periode, hvor de eksisterende krigsplaner måtte revideres?

FE vurderede det som tillige „lidet sandsynligt“, at Sovjetunionen ville iværksætte en lignende pludselig aggression mod et NATO-land. Dette ventedes ikke at ske, „så længe Sovjetunionen tror på magtbalancen i Europa“, hed det. Men hvis denne balance forrykkedes til Sovjetunionens favør, f. eks. ved antydningen af svigtende NATO-solidaritet eller hvis de sovjetiske styrker ikke forlod Tjekkoslaviet efter at have fået fuld kontrol over landet, ville sandsynligheden for en sovjetisk aggression stige.³¹

Denne vurdering af sammenhængen mellem ringe konfliktsandsynlighed og tilstedeværelsen af en troværdig magtbalance i Europa optræder også, som det vises nedenfor, i et næsten samtidigt FE-papir fra 16. oktober 1968, og afspejlede en tolkning, der havde været gængs i Storbritannien og i NATO-kredse siden 1950'ernes begyndelse, men formentlig var blevet aktualiseret af de seneste begivenheder.

Den overordnede vurdering var altså, at de sovjetiske divisioner, der nu var stationeret i Tjekkoslaviet, ikke i sig selv udgjorde en øget trussel for Vesten, men at de kunne udvikle sig til at blive det, hvis de forblev i Centraluropa, efter at situationen i Tjekkoslaviet var stabiliseret. En ny statusopgørelse måtte således foretages på et tidspunkt. Selvom invasionen af Tjekkoslaviet således ikke i sig selv – og også fordi de sovjetiske motiver til at beslutte den var så klare – ændrede på trusselsbilledet, så faldt den i en periode, hvor dette billede – som det nærmere skal blive beskrevet nedenfor – blev underkastet en vis justering som følge af Sovjetunionens øgede internationale aktiviteter og voksende kapacitet på forskellige militære felter. Invasionen af Tjekkoslaviet i 1968 bidrog utvivlsomt til at rette opmærksomheden mod nye kapabiliteter i det sovjetiske militærapparat, der til stadighed blev udvidet og forbedret, herunder den voksende kapacitet til lufttransport og gennemførelse af luftlandsætninger samt evnen til at mobilisere hertil. Det bør også bemærkes – det omtales ikke i de periodiske rapporter – at en videre følge af besættelsen af Tjekkoslaviet var, at den omfattende sovjetiske propagandakampagne mod de vesteuropæiske staters fornyelse af NATO-medlemskabet i 1969, der også gav sig udslag i Danmark, helt mistede slagkraft.

Allerede kort efter besættelsen af Tjekkoslaviet konstaterede den danske efterretningstjeneste, at Sovjetunionen udfoldede omfattende bestræbelser på at bortlede opmærksomheden fra Tjekkoslaviet, og at selvom Sovjetunionen „selvbevidst og næsten aggressivt“ forsvarede invasionen, så søgte det snart på de fleste storpolitiske områder at vende tilbage til den nor-

³¹ EO 21/1968 af 12. sept. 1968, s. 5-6. FE's arkiv.

male rutine, „som om intet var hændt“. Man bemærkede også, at Sovjetunionen fastholdt, at besættelsen af Tjekkoslaviet ikke havde ført til nogen ændring af status quo i Europa. I den første halvårsoversigt fra FE fra 1969 siges det, at Sovjetunionen søgte at reducere det skete til et „internt familie-skænderi“ og bestræbte sig på at holde dialogen med USA i gang.³²

Militære forhold

På det *militærstrategiske* område registrerede de danske rapporter først mod 1960'ernes slutning afgørende nyudviklinger. Det påpegedes nu, at det sovjetiske interesseområde igennem de seneste år var blevet udvidet til at omfatte hele kloden og man hæftede sig i rapporterne især ved følgende tendenser, der alle – fraset udviklingen med hensyn til strategiske kernevåben – havde direkte konsekvenser for Danmark. De var:

- udvidelse af den sømilitære aktivitet til det globale niveau;
- øget prioritering af strategisk mobilitet;
- etablering af en nuklear magtbalance på de interkontinentale missilers område;
- øget interesse for konventionel krigsførelse.

De nye tendenser vil blive behandlet mere udførligt nedenfor.

Hærstyrker

De periodiske oversigter påpegede en vis reduktion af de sovjetiske landmilitære styrker i årene frem til midten af 1960'erne. Medens de samlede sovjetiske styrker i 1962 blev anslået til mellem 3,2 og 3,5 millioner mand og omfattede en hær på 150 divisioner (med i alt 2,2 millioner mand), var disse tal i den anden halvårsoversigt fra 1964 sat ned til 140 divisioner med en personelstyrke på 1,9 millioner mand.³³ I 1965 blev den samlede styrke anslået til at være på 1,6 mio. mand fordelt på 138 divisioner, af hvilke de 106 hørte til kategori I og II (med henholdsvis 85 % og 60 % personelstyrke) og derfor kunne indsættes straks eller med få dages varsel.³⁴ Med relativt få ændringer bibeholdtes dette billede 1960'erne ud.

Bag de anførte tal gemte der sig ifølge rapporterne imidlertid også en omstrukturering af styrkerne, idet de motoriserede infanteridivisioner angaves at være reduceret fra 114 divisioner til 91 i perioden, medens antallet af panser-

³² Halvårsov. 1/1969, s. 7f. FE's arkiv.

³³ Halvårsov. 2/1962, s. 33f; Halvårsov. 2/1964. FE's arkiv.

³⁴ Halvårsov. 2/1965, s. 34. FE's arkiv.

divisioner til gengæld var vokset fra 28 til 40. Hertil kom syv luftbårne divisioner. Væksten i antallet af de mere slagkraftige panserdivisioner gjorde, ifølge FE's analyser, at den samlede kampkraft blev opretholdt.³⁵

Af de sovjetiske divisioner opgaves i 1964 de 116 til at være disloceret vest for Ural, medens der skulle befinde sig 24 divisioner øst for Ural. Tjenestetiden for hovedparten af de sovjetiske hærstyrker blev i 1967 nedsat fra tre til to år. Denne ændring blev vurderet til at give mindre effektive styrker, men indebar omvendt at et større antal modtog en militær uddannelse og øgede derved mobiliserings-muligheden.

Flådestyrker

I Danmark fulgte man som tidligere nøje udviklingen på flådeområdet og påpegede, at den sovjetiske flådetilstedeværelse på verdenshavene i 1960'erne antog helt nye former. De første omfattende flådeøvelser uden for egne farvande (i 1961 og 1962) videreførtes op igennem 1960'erne og voksede til stadighed i omfang. Øvelserne fandt sted i farvandene mellem Skotland og Island. Flådeøvelsen „Sever“ i juli 1968 var ifølge FE bemærkelsesværdig, idet der for første gang sideløbende blev afholdt flådeøvelse i Atlanterhavet, ud for den norske kyst og i Østersøen. Sovjetunionen øvede ligeledes for første gang amfibieangreb ved den norske kyst.³⁶

I Middelhavet konstateredes således en permanent tilstedeværelse af et voksende antal sovjetiske enheder (30-40). I 1969 registreredes forbigående hele 65 sovjetiske flådefartøjer der.³⁷

Den overordnede vurdering af den maritime udvikling var op igennem 1960'erne, at Sovjetflådens opgaver var defensive og bestod i afprøvning af doktriner for afvisning og bekæmpelse af den trussel for Sovjetunionen, der udgik fra den amerikanske Strike Fleet og af den amerikanske ubådsflåde. I det danske nærrområde kunne Sovjetflåden – inden for den overordnede defensive orientering – have offensive optioner.³⁸ Uden at det blev sagt direkte, måtte dette indebære, at Sovjetflåden i en forsvarskamp mod den amerikanske flåde kunne få brug for at besætte stræderne og det danske søterritorium. Som det skal ses i det følgende afsnit om perioden efter 1970, ændres vurderingen af Sovjetflådens opgaver omkring 1970 til en større betoning af det offensive aspekt.

³⁵ Sst.

³⁶ Halvårsov. 2/1968, s. 84ff. Her også to kort over øvelsesområderne. FE's arkiv.

³⁷ Halvårsov. 2/1969, s. 7. FE's arkiv.

³⁸ Halvårsov. 2/1965, s. 42. FE's arkiv. – Endnu i oktober 1968 hedder det, at det endnu i nogen tid må være sådan, at „Sovjets øgede aktivitet i sømilitær henseende, ud fra en global betragtning må karakteriseres som defensiv“. FE's arkiv. K/p Danmark, 16. oktober 1968: *Hvilken trussel eksisterer i dag og forventes at ville eksistere i de nærmeste kommende år? (Oktober 1968)*, s. 4.

Som indikator på de nye tendenser på det maritime område anførte FE, at antallet af passager af sovjetiske flådehjælpekibe gennem de danske farvande blev fordoblet fra 1967 til 1968. I oversigten fra andet halvår 1969 blev der på den baggrund givet en almindelig oversigt over den sovjetiske hjælpekibsflåde, der angaves at omfatte 270 skibe. I denne flåde indgik mere end tyve forskellige kategorier af fartøjer omfattende bl.a. forskningsskibe, slæbebåde, forsyningskibe, værktødeskibe etc. Som vi skal se i det følgende, var man fra dansk side forsigtig med at drage for vidtgående konklusioner med hensyn til konsekvenserne for Danmark af denne forøgede trafik gennem de danske stræder. Man fremførte dog forsigtigt, at man måtte drage den slutning, at Sovjetunionen i forbindelse med en ny flådestrategisk målsætning „har set sig nødsaget til at udvide Østersøflådens opgaver til også at omfatte forsyninger af udenfor værende flådestyrker“.³⁹

Fly

Warszawapagtlandenes samlede flystyrke blev efter en begrænset reduktion, der indledtes i efteråret 1963, i midten af 1964 anslået til at omfatte ca. 14.200 fly, af hvilke de 11.200 var sovjetiske. Den sovjetiske strategiske flystyrke, der var organiseret i tre luftarme, omfattede i alt 1.220 fly, hovedparten af disse var mellemtunge bombefly af typen Tu-16 (der i løbet af 1960'erne afløstes af Tu-22, i NATO-sprog „Blinder“).⁴⁰ Den sovjetiske prioritering af missiler bevirkede, at styrken i de følgende år var præget af en nedadgående tendens rent talmæssigt. I 1968 spåede man, at antallet af tunge og mellemtunge bombefly ville falde med 50 % i årene op til 1975. I 1970 opgav man den strategiske flystyrke i de vestlige militærdistrikter – fra 1968 undlod FE at føre regnskab over styrkeantallet i Asien – til 120 tunge bombefly og 600 mellemtunge bombefly, der alle kunne medføre kernevåben; de mellemtunge bombefly skønnedes primært at have opgaver i Vesteuropa.⁴¹

Den strategiske flystyrke forventedes – uden begrundelse – ikke indsat mod Danmark, men den kunne ifølge en rapport udgøre en „overflyvningstrussel“.⁴²

Mod den her skildrede periodes slutning konstateredes en opprioritering af strategisk mobilitet i form af kapacitet til at flytte troppestyrker over store afstande ved hjælp af transportfly. Det bemærkes i 1969, at den sovjetiske transportkapacitet på 600 fly kunne flytte de 7 sovjetiske luftbårne divisioner over 1500 km (med fuld udrustning dog kun 2-3 divisioner), hvorved også Danmark kom inden for rækkevidde af luftbårne operationer.⁴³

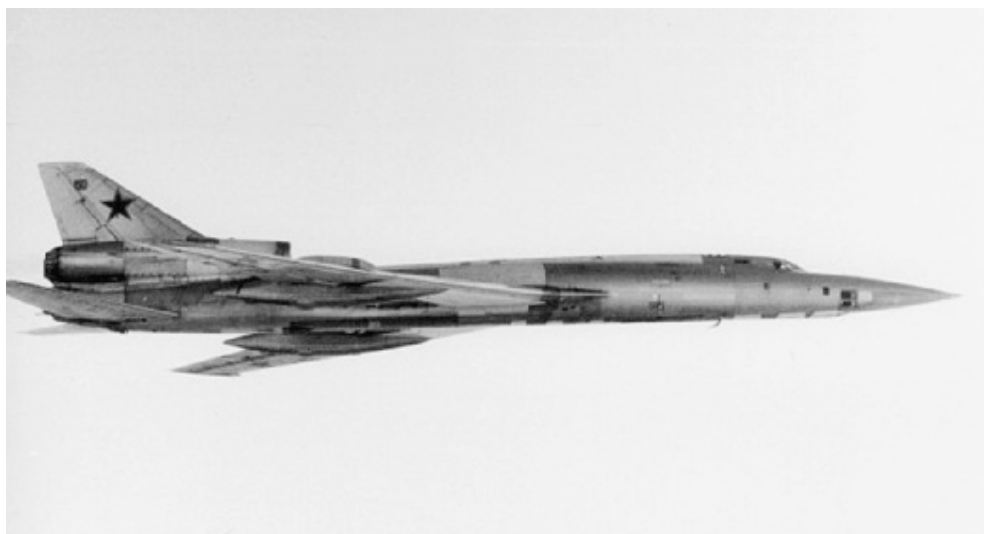
³⁹ Halvårsov. 2/1969, s. 53, 57f, 60. FE's arkiv.

⁴⁰ Halvårsov. 1/1964, s. 94. FE's arkiv.

⁴¹ Halvårsov. 1/1968, s. 73; Supplement til halvårsov. 1-2/1969, s. 86. FE's arkiv.

⁴² Halvårsov. 2/1965, s. 56. FE's arkiv.

⁴³ *Ændringer i de land-, sø- og luftmilitære styrkeforhold i Østersøområdet siden medio 1966*, s. 3. FE's arkiv. 350.01, stemplet „13. januar 1969“.

Sovjetisk „Blinder“-fly. (Flyvevåbnets Historiske Samling).

ABC-våben

De danske rapporter fulgte nøje den sovjetiske kernevåbendiskussion og påpegede allerede i 1965 – i den nedenfor behandlede studie *Truslen mod Danmark* fra 1965 – at den russiske tænkning på dette punkt ikke stod stille. Efter analyser af nye sovjetiske diskussionsbidrag var det i 1967 FE's vurdering, at den sovjetiske strategi „forudser en langt mere fleksibel anvendelse af de militære magtmidler end for få år tilbage“. FE antog, at et felttog mod NATO's centrale del ville ske med indsættelse af taktiske kernevåben fra starten. Derimod var det ikke sikkert, at man ville anvende kernevåben ved angreb i „sekundære retninger“. Det beskrives ikke på dette sted, hvad der blev forstået ved „sekundære retninger“, men det blev antydnet, at dansk territorium ikke betragtedes som et sekundært område.⁴⁴ Billedet var således ved at ændre sig, men muligheden for indsættelse af kernevåben under en operation mod Danmark blev ikke udelukket.

Navnlig synes brugen af kernevåben under Warszawapagt-øvelserne at have gjort indtryk på de danske efterretningsfolk. De fandt det bemærkelsesværdigt, at det angribende parti – og dermed det supponerede vestlige parti – under den store stabsøvelse „Odra-Nysa 69“ i Vestpolen i september 1969 på øvelsens tredje dag kunne gøre brug af kernevåben uden at det medførte en øjeblikkelig mærkbar eskalation fra de forsvarende styrkers side. Omfanget af den „østlige“ indsættelse af kernevåben stod dog ikke helt klart for efterret-

⁴⁴ Halvårsov. 2/1967, s. 42. FE's arkiv.

ningsfolkene, ud over at man vidste, at der blev indsat enkelte kernevåben til nedkæmpelse af „fjenden“ på øvelsens sidste dag.⁴⁵

Oplysningerne fra denne nøje dokumenterede øvelse kan have bidraget til, at man – i 1970 – justerede tolkningen endnu en gang, idet det blev antaget, at Sovjetunionen havde bevæget sig yderligere i retning af en konventionalisering af krigsførelsen under en eventuel krig mellem Øst og Vest. Den nu eksisterende nukleare magtbalance havde ifølge tolkningen bidraget til „en betydelig formindskelse af troen på nødvendigheden af at iværksætte et præemptivt angreb på Vesten“. De sovjetiske strateger formodedes at tro på en højere eskalationstærskel, således at en konventionel indsats ikke umiddelbart ville eskalere til en altomfattende kernevåbenkrig. Selv indsættelse af taktiske kernevåben behøvede ikke umiddelbart at medføre en nuklear eskalation, selv om der var stor risiko herfor. Som der nærmere skal redegøres for i det følgende, så de danske analytikere i denne udvikling en øget trussel mod Danmark.⁴⁶

I rapporterne fulgtes opbygningen af den sovjetiske styrke af ICBM'er, der i 1963 blev vurderet til at omfatte 70 operative ICBM'er, af hvilke hovedparten udgjordes af det nyudviklede SS-7-missil. Årsproduktionen blev anslået til ca. 100 stk.⁴⁷ Dette var sat for højt, for i de følgende år synes produktionen at være stagneret. I 1968 præsenteredes et mere foruroligende billede, uden tvivl efter at man havde modtaget nye informationer fra udenlandske efterretningstjenester. Det hed nemlig nu, at Sovjetunionen „med næsten eksplosiv hast“ havde udbygget sit arsenal af ICBM'er. Inden for det sidste halvandet år havde Sovjetunionen fordoblet antallet af ICBM'er. Man anslog, at antallet af deployerede sovjetiske missiler ved udgangen af 1968 ville være 800-900 stk.⁴⁸

Amerikanerne havde fortsat en klar overvægt med hensyn til ubådsbaserede ballistiske missiler, hvor Sovjetunionen i 1968 vurderedes at have 120 (af typerne SS-N-4 og SS-N-5), medens amerikanerne på deres ubåde havde 640 strategiske missiler. På mellemdistanceområdet blev det i 1965 opgivet, at Sovjetunionen havde 25 IRBM-stillinger (rækkevidde på ca. 4.000 km) og 143 MRBM-stillinger (rækkevidde ca. 2.000 km) med i alt ca. 1300 operationsklare kernevåbenmissiler, der især var rettet mod Europa. I Baltikum formodedes der at være ca. 310 operationsklare missiler af disse typer.⁴⁹ En mere betænkelig udvikling formodedes imidlertid at være indledt med den sovjetiske satsning på *mobile* strategiske missiler inden for IRBM- og MRBM-klasserne. Tre systemer var kendte, af hvilke dog kun en MRBM (Scamp/Scapegoat) med en rækkevidde på ca. 3.000 km og et sprænghoved på 500 KT (kiloton)

⁴⁵ Supplement til Halvårsov. 1-2/1969, 1970, s. 55. FE's arkiv.

⁴⁶ *Ændringer i truslen i løbet af 1960'erne*. K/p Danmark, 18. februar 1970. FE's arkiv.

⁴⁷ Halvårsov. 1/1963, s. 97. – En række nye detaljer om missilet gives i Halvårsov. 2/1963, s. 94. FE's arkiv.

⁴⁸ Halvårsov. 1/1968, s. 86. – De nyeste typer hed SS-9 og SS-11. FE's arkiv.

⁴⁹ Halvårsov. 2/1965, s. 66. FE's arkiv.

blev anset for operativ. De mobile mellemdistancemissiler betegnedes som „Europas farligste våben“, men der pegedes i samme åndedrag på amerikanernes nedslående erfaringer med at fremstille fungerende typer af mobile mellemdistancemissiler.⁵⁰

Hertil kom det stærkt voksende antal taktiske kernevåben på flådefartøjer, på fly og ved hærenheder.

Med hensyn til kemiske og bakteriologiske våben var det i 1963 efterretningstjenestens vurdering, at Sovjetunionen var indstillet på kemisk krigsførelse som et alternativ eller komplement til kernevåben, „hvis og når den ser sin fordel ved det“. Lagrene af kemiske kampstoffer vurderedes medio 1962 til at omfatte 200.000 til 230.000 tons, omfattende hovedsageligt nervegas men også sennepsgas fra 2. verdenskrig. Hertil kom en ikke dødbringende giftgas (psykofarmaka), der formodedes klar til begrænset anvendelse i 1965.

Der var ligeledes et omfattende program for bakteriologisk krigsførelse i gang, men intet tydede i 1962 på oplagring af bakteriologiske kampstoffer. Det bemærkedes, at bakteriologiske kampstoffer effektivt ville kunne indgå i 5-kolonnevirkomhed. Satellitstaterne formodedes kun at udfolde en begrænset indsats på B- og C-området, men deres artilleri og fly kunne sprede kemiske kampstoffer.⁵¹ I 1966 rapporteres det, at der er øget interesse for udvikling af giftstoffet botulinumtoksin, den farlige såkaldte „pølsegift“. I dette udviklingsarbejde deltog Polen også.⁵²

Ved årsskiftet 1969/70 meldes om oprettelse af et „centraldepot“ for kemiske kampstoffer ved Milovice i Tjekkoslaviet. Depotet var under kontrol af sovjetiske og tjekkoslovakiske officerer.⁵³

FE's vurderinger af kapabiliteter i nærområdet

Warszawapagten

I 1963 erkendtes det åbent, at „Warszawapagtens kommandostruktur er endnu et uløst problem“. Det vurderedes – og helt korrekt, som det senere skulle blive afsløret – at den operative planlægning blev udført af den sovjetiske generalstab, og at satellitstaternes officerer i staben kun havde en rådgivende funktion.⁵⁴

Først i 1969/70 blev der udsendt mere udbyggede informationer om aktiviteterne inden for organisationen, hvis virke var omgivet med streng hemmelighed. Det blev nu påpeget, at pagtens militære ledelse „Den forenede overkommando“ havde sæde i Moskva, og at såvel chef som stabschef var sov-

⁵⁰ Halvårsov. 1/1968, s. 88f. FE's arkiv.

⁵¹ Halvårsov. 1/1963, s. 29. FE's arkiv.

⁵² Halvårsov. 1/1966, s. 36. FE's arkiv.

⁵³ Supplement til halvårsov. nr. 1 og 2/1969, s. 41f. Dateret 1. april 1970. FE's arkiv.

⁵⁴ Halvårsov. 1/1963, s. 35. FE's arkiv.

jetiske officerer. Fra 1961 indgik tillige „Fælleskommandoen for søkrigsførelse“ i overkommandoen. Som tidligere var det tolkningen, at der ikke var tale om en integreret stab, og det blev formodet, at dens hovedopgave bestod i koordination med hensyn til organisation og uddannelse.

Som en konsekvens af den seneste udvikling, der ifølge FE i marts 1969 havde ført til etablering af en forsvarsministerkomité og et militærråd (af forsvarschefer) mentes det, at satellitlandenes indflydelse på den samlede planlægning var øget noget. Det blev dog samtidig bemærket, at den øverste politiske ledelse lå i „Den politisk rådgivende komité“ (Den Politiske Konsultative Komité), der i praksis kun holdt møder, når Sovjetunionen ønskede det.⁵⁵

Samtidig vurderedes det, at der i 1960'ernes slutning eksisterede et pres fra de mindre pagtmedlemmers side med henblik på at få gennemført en reorganisering af det militære samarbejde. Både fra Rumæniens og Tjekkoslavaikiets side fremførtes ønsker om større hensyntagen til de mindre landes interesser. Denne kritik hørte op for en tid efter invasionen af Tjekkoslavakiet i 1968, der medførte Albaniens udtræden af organisationen. Vurderingen efter invasionen af Tjekkoslavakiet var, at Sovjetunionen måtte komme de mindre medlemmer i møde, men at de begrænsede indrømmelser, der ville blive givet, i realiteten ville være uden værdi for folkedemokratiene.⁵⁶

Hærstyrker

De vestlige efterretningstjenester var som tidligere primært interesseret i styrkeudviklingen ved de sovjetiske styrker i Østtyskland – GSST. Disse styrker, der i begyndelsen af 1963 blev anslået til at omfatte 360.000 til 370.000 mand fordelt på 20 divisioner, blev tilsyneladende også omfattet af reduktionerne, idet de i anden halvårsoversigt fra 1964 ansloges til ca. 290.000 mand, den laveste sovjetiske mandskabsstyrke i Tyskland efter 1945.⁵⁷ Dette tal forblev uændret 1960'erne igennem. Det samme gjaldt den sovjetiske styrke i Polen på to divisioner med støtteenheder (ca. 40.000 mand). Samtidig med reduktionen formodedes gennemført (fra juni 1964) en ændring af de forskellige divisioners tilhørsforhold til armeerne. Denne ændring blev dog opfattet som en „naturlig udvikling med hensyn til opgavefordeling“ og det vurderedes ikke, at „ændringen har haft til formål at gøre GSST's rolle i Østtyskland mere offensivt præget“.⁵⁸

Troppebilledet blev fra 1967 præget af, at der blev foretaget halvårlig udskiftning af tropperne som følge af en ny sovjetisk værnepligtslov. Dette havde

⁵⁵ Supplement til halvårsov. nr. 1 og 2/1969, s. 44ff. Dateret 1. april 1970. FE's arkiv.

⁵⁶ Halvårsov. 2/1968, s. 54f. FE's arkiv.

⁵⁷ Halvårsov. 1/1963, s. 38; 2/1964, s. 37. FE's arkiv.

⁵⁸ Halvårsov. 2/1964, s. 38. FE's arkiv.

som konsekvens, at de store efterårsmanøvrer blev sjældnere og i stigende grad afløstes af regimentsøvelser inden for divisionen.⁵⁹

Den øgede kampværdi, der i oversigterne blev tillagt de sovjetiske styrker i Østtyskland – og i øvrigt også de polske og østtyske styrker – begrundedes især med den løbende udskiftning af materiellet, der pågik i perioden, specielt med hensyn til kampvogne, artilleri/missiler samt nye pansrede mandskabsvogne. Opmærksomheden var her navnlig rettet mod den nye middeltunge kampvogn T-62, der i 1969 fandtes i et antal på ca. 1000 ved GSST, og blev anset for afløseren af T-54/55. En betydelig interesse blev viet det fra 1961 operationsklare mobile taktiske missil Scud-B, der forsynet med kernevåbenladning mentes at have en rækkevidde på 300 km (ellers 500 km – og med en træfsikkerhed inden for 300 m). Det samlede antal af Scud-affyringsramper ved GSST var i slutningen af 1960'erne i alt 54 ramper fordelt på seks brigader. Kernevåben kunne også fremføres med Frog-missilet, af hvilke der var 60 affyringsramper. Det samlede antal taktiske kernevåbenladninger ved GSST blev i 1968 opgjort til 578. Af disse ville 156 blive afleveret af ligeså mange jagerbombere og 422 af de nævnte Scud- og Frog-våbensystemer.⁶⁰

En bemærkelsesmæssig udvikling på våbenområdet blev konstateret i 1969, hvor det påpegedes, at en stærk udvidelse af det konventionelle artilleri var gennemført inden for de sidste 18 til 24 måneder og med gennemgribende konsekvens fra regiment til divisionsartilleri. I alt var GSST blevet styrket med 800 pjecer af bedre kvalitet. Dette var et brud på udviklingen siden 1961, hvor artilleriets rolle blev reduceret og erstattet af atomvåben og kampvogne til passage af de nukleart forurenede områder. Dette tydede på en ændret taktik med større vægt på konventionelle våben, men der blev i 1969 ikke draget anden konsekvens af udviklingen, end at der kun ville være ammunitionsbeholdninger til ca. 17 dages kamp for de 89 divisioner, der ventes indsat på Vestfronten, mod tidligere 22 dage.⁶¹ Først i 1970 blev styrkelsen af artilleriet direkte relateret til en ny sovjetisk „tro“ på den øgede mulighed for konventionel krigsførelse.⁶²

Efter besættelsen af Tjekkoslaviet i 1968 gennemtvang Sovjetunionen som tidligere nævnt ved en ikke tidsbegrænset aftale af 16. oktober 1968 en stationering af sovjetiske styrker i Tjekkoslaviet. Styrkerne opgjordes i 1969 til to armeer og en flystyrke på ca. 100 fly. FE's vurdering var dog, at denne ret omfattende styrke ikke „i væsentlig grad“ havde medført en ændring af den militære trussel mod NATO i Centraleuropa, i alt fald ikke så længe de usikre forhold i Tjekkoslaviet varede ved, som det hed.⁶³ I 1969 tilkendegav

⁵⁹ Halvårsov. 2/69, s. 46. FE's arkiv.

⁶⁰ Halvårsov. 1/1969, s. 47 og 2/1968, s. 102. FE's arkiv.

⁶¹ Halvårsov. 2/1969, s. 44. FE's arkiv.

⁶² *Ændringer i truslen i løbet af 1960'erne*. K/p Danmark, 18. februar 1970. FE's arkiv.

⁶³ Halvårsov. 1/1969, s. 6 og 39ff. FE's arkiv.

rapporten dog en vis overraskelse over, at russere og tjekkoslovakker i maj 1969 gennemførte en fælles stabsøvelse og hermed tilkendegav, at forholdene var ved at være normaliserede inden for Warszawapagten.⁶⁴

Fra dansk side blev der som tidligere vist stor interesse for den polske hær, der i en krigssituation formodedes indsat mod Danmark. Fra 1963 blev der registreret tegn på såvel reorganisering som udbygning af hæren. I 1964 vurderedes de tidligere antagelser at være blevet bekræftet, idet der blev fastslået en opgradering af de lette polske divisioner, der som konsekvens heraf betegnedes som mekaniserede divisioner, og altså var såvel mere bevægelige som mere slagkraftige. Man formodede ud fra forskellige oplysninger, at de vestlige polske militærdistrikter Pommern og Schlesien (Śląsk) som følge af udbygningen ville kunne opstille en armé hver, således at det pommerske militærdistrikt opstillede en mekaniseret armé, medens det schlesiske militærdistrikt opstillede en panserarmé. Endelig vurderedes det, at Warszawas militærdistrikt ville opstille en armé til 2. echelon, dvs. opstillet bag de to andre armeer. Den danske vurdering var i 1970, at de polske styrker kun på sekundære områder (territorialforsvar, grænse- og kystbevogtning) ville blive ført af egne stabe.⁶⁵ Med andre ord: polakkerne skulle gå i krig ledet af sovjetiske stabe. Som vi skal se i det følgende, var det ikke aftalen mellem polakker og russer efter 1961.

Den polske hærs styrketal blev i 1960'erne sat til ca. 185.000 mand i felt hæren og op til ca. 80.000 mand i territorialforsvaret. Vurderingen af det samlede styrketal i det polske forsvar var mere svingende; det sattes i 1969 til ca. 275.000 mand. Af den polske felthærs 15 divisioner formodedes de 10 at være designet til Warszawapagten og således indgå i de styrker, der ville få frontopgaver ved starten af en krig.⁶⁶ Siden 1964 gik man ud fra, at den polske hær var udrustet med Scud- og Frog-missiler, men man konstaterede samme år, at det ikke kunne bekræftes, at der eksisterede depoter for atomkrigsladninger til disse missiler hverken i Polen eller Østtyskland.⁶⁷ I øvrigt syntes vurderingen af den polske hærs kampevne at være voksende, idet det i 1969 hed: „Kampværdien af de polske styrker vurderes – specielt forsvarsmæssigt – at være høj“.⁶⁸

Den østtyske hær blev i 1968 anslået til at omfatte ca. 145.000 mand, af hvilke de ca. 90.000 var egentlig kampstyrke. Det var på dette tidspunkt vurderingen, at de østtyske styrkers kampværdi stadig blev øget, og at de teknisk hørte til blandt de bedste hære inden for kredsen af folkedemokratier. Det anførtes i 1969, at de to østtyske panserdivisioner var udrustet med T-55-

⁶⁴ Halvårsov. 2/1969, s. 39. FE's arkiv.

⁶⁵ Supplement til halvårsov. 1 og 2/1969, s. 47. FE's arkiv.

⁶⁶ Halvårsov. 2/1964, s. 43ff; Halvårsov. 2/1969, s. 51. FE's arkiv.

⁶⁷ Halvårsov. 2/1964, s. 80. FE's arkiv.

⁶⁸ Halvårsov. 1/1969, s. 57. FE's arkiv.

kampvogne og den samlede vurdering var i 1969, at den østtyske hær „materielt set rådede over et helt tidssvarende panservåben“. ⁶⁹

Hvor store styrker kunne Warszawapagtlandene så rette mod Vesten i en krig? I 1964 er det antagelsen, at de samlede Warszawapagt-styrker til indsættelse i begyndelsen af en „større offensiv“ udgjorde 44-46 divisioner, hvortil kom yderligere 16-20 divisioner, der kunne tilføres hurtigt (inden seks dage), således at der alt i alt ville være 60-66 divisioner til rådighed til en offensiv mod Vest. ⁷⁰

Flådestyrker

Ifølge oversigterne var det østlige flådebillede op gennem 1960'erne præget af en „rolig udvikling“. Bag den rolige overflade gjorde en række nye tendenser sig dog gældende, således generelt en større østlig årvågenhed og mere aktiv efterretningsindhentning. Fra januar 1964 indførtes således en skærpet østlig overvågning, dvs. konstant tilstedeværelse, i området Falsterbo-Stevens. ⁷¹ I 1965 hæfter man sig ud over den voksende amfibiekapacitet i Øst over tilgangen af Osa-missilfartøjer til den polske og den østtyske flåde, der ifølge vurderingen indebar „en ret betydelig forøgelse af den østtyske og den polske flådes slagkraft“. ⁷² De to flåder havde i slutningen af 1960'erne hver 12 enheder af denne type. ⁷³

I 1969 bemærkes det, at den sovjetiske østersøflåde var inde i en udvikling, hvor de store missilbærende enheder (krydsere og destroyere) blev flyttet bort fra Østersøen, men hvor det stadig var usikkert, hvem der skulle overtage deres opgaver. Der blev som mulighed peget på såvel udvikling af mindre fartøjstyper som på brug af fly og landbaserede missiler. I den samlede afvejning hæftede man sig dog især ved indførelsen (fra sommeren 1969) af den nye hurtigtgående missilkorvet af Nanuchka-klassen, der vurderedes at have øget den maritime trussel i Østersøen, idet denne klasse ikke besad de begrænsninger, der kendetegnede de ovenfor nævnte Osa-missilfartøjer, der havde nedsat operationsduelighed i dårligt vejr. Samtidig gjorde man opmærksom på, at de sovjetiske nybygninger ikke blev udstyret til minelægning og så dette som en indikator af, at Sovjetunionen enten ikke betragtede minekrigsførelse

⁶⁹ Halvårsov. 1/1968, s. 49-51; Halvårsov. 2/1969, s. 50. FE's arkiv.

⁷⁰ Halvårsov. 1/1964, s. 52. FE's arkiv.

⁷¹ Ugeoversigt 4/1964. FE's arkiv. – I Ugeoversigt 5/1964 hedder det kort, at den nye overvågningspraksis muligvis skal sættes i forbindelse med de nyligt foretagne ændringer i dansk sømilitær organisation.

⁷² Halvårsov. 2/1965, s. 7. FE's arkiv. Ifølge samme oversigt (henholdsvis s. 42f, 46ff, 48) var der i den sovjetiske Østersøflåde fem krydsere, 23 jagere, 21 fregatter, 71 ubåde, 44 motormissilbåde, 119 motortorpedobåde, 158 amfibieskibe og –både; i den polske flåde: tre jagere, 11 ubåde, fire motormissilbåde, 24 landgangsfartøjer; i den østtyske flåde: fire fregatter, 27 motortorpedobåde, ni motormissilbåde, 18 landgangsfartøjer.

⁷³ Halvårsov. 1/1969, s. 64 og 67. FE's arkiv. – Hver missilbåd var udrustet med fire „Styx“-missiler.

*Russisk landsætnings-
fartøj af Polnocny-klassen.
(Søværnets Fototjeneste/
Marinens Bibliotek).*

som lønnende eller også anvendte civile skibe til dette formål (eksempelvis trawlere). Det konstateredes dog straks, at man ikke har set trawlere inddraget i flådeøvelser.⁷⁴

Den overordnede tolkning var fortsat, at østflåderne i første række skulle løse defensive opgaver i form af sikring af egne kyster samt ødelæggelse af vestlige enheder, der trængte ind i Østersøen. Den østlige amfibievirksomhed blev som tidligere nøje fulgt, men vurderedes i begyndelsen og midten af 1960'erne af efterretningstjenesten ikke at have antaget urovækkende dimensioner. Det er dog tydeligt, at man havde visse vanskeligheder med at tolke intentionerne bag udvidelsen af den østlige amfibiekapacitet. Indtil midten af 1960'erne synes man at have tolket den voksende amfibieudvikling i Øst i defensiv retning. Til grund for denne vurdering lagde man ikke mindst, at man ikke havde iagttaget større offensivt betonedede landsætningsoperationer med deltagelse af støtteenheder.⁷⁵ De forskellige analyser og tolkninger af denne udvikling vil blive behandlet særskilt i det følgende afsnit om analysearbejdet *Truslen mod Danmark* fra 1965. Her vil vi blot følge udviklingen inden for amfibiekapabiliteten frem til 1970.

Vurderingen var allerede i 1963, at østsiden tilstræbte „en større amfibiekapacitet“ med hensyn til større og mindre landgangsfartøjer.⁷⁶ I 1964 registreredes det, at den polske flåde havde fået tilgang af to enheder af et større landgangsfartøj af Polnocny-klassen, og at yderligere tilgang ventedes. Polakkerne byggede også en mindre landgangsbåd (Plemewo-klassen), der havde foretaget prøvesejlads i sommeren 1963, men endnu ikke var tilgæet flåden.⁷⁷

⁷⁴ Halvårsov. 2/1969, s. 6 og 60f. FE's arkiv.

⁷⁵ Dette betones i Halvårsov. 2/1965, s. 49. FE's arkiv.

⁷⁶ Halvårsov. 2/1963, s. 60. FE's arkiv.

⁷⁷ Halvårsov. 1/1964, s. 81. FE's arkiv.

Pr. 1. oktober 1965 var der tilgået den polske flåde ni enheder af Polnocny-klassen og et tilsvarende antal syntes leveret til den sovjetiske flåde. I 1969 rådede den polske flåde over hele 19 enheder af denne moderne landsætningsfartøjstype, medens den sovjetiske østersøflåde besad 16 landgangsfartøjer af Polnocny-klassen og to af Alligator-klassen.⁷⁸ I vurderingen af den polske udvikling taltes i 1969 om både „en hastig forøgelse af amfibieløftekapacitet“ og om „en mere avanceret amfibietaktik“.⁷⁹

I 1963 konstaterede man, at østtyskerne havde bygget 12 stk. landsætnings-skibe af Labo-klassen, og at et nyt og større fartøj af Robbe-klassen havde foretaget prøvesejlads. I 1969 rådede østtyskerne over sammenlagt 18 landsætningsfartøjer.⁸⁰

En ny tendens var ligeledes den sovjetiske opbygning af et *marineinfanteri* i Østersøområdet. I 1964 bemærkede FE, at marineinfanteriet tilsyneladende var blevet genoprettet efter at have været nedlagt siden midten af 1950'erne; FE valgte ved den lejlighed at knytte et vist forbehold til betegnelsen „marineinfanteri“. Det vurderedes, at den nye styrke var beregnet til amfibieoperationer på ganske kort afstand – hvormed det antydedes, at styrken ikke havde særlig relevans for Danmark og at den kun omfattede mindre enheder.⁸¹ Senere hed det: „Bemærkelsesværdig er genoprettelsen af et sovjetisk marineinfanteri. Oplysningerne herom er imidlertid så sparsomme, at det ikke er muligt at vurdere størrelse og opgaver for disse enheder“.

En lignende forsigtighed kom til orde, efter at det i 1964 blev registreret, at den 23. polske mekaniserede division var under omdannelse til en specialenhed med marineinfanteriopgaver (bærende lyseblå baretter). I en 14-dages oversigt fra august 1964 blev det meddelt, at dele af divisionen første gang optrådte offentligt i den nye funktion ved paraden den 22. juli 1964 i Warszawa. Specielt hæftede man sig i FE ved, at styrken var tildelt det sovjetiske amfibie-transportkøretøj K-71, hvilket affødte følgende kommentar: „Tildelingen af K-71, der kun i begrænset omfang er observeret ved de sovjetiske styrker, angiver den betydning, der fra sovjetisk side tillægges denne formation“.⁸² I den senere halvårsoversigt var det dog den foreløbige vurdering, at der ikke var tale om „en egentlig offensiv styrke“, men om en styrke, der kunne sættes ind til kystforsvarsopgaver.⁸³ Den formodedes således også kun at have begrænset relevans for Danmark. Først i 1970'erne blev det klart for FE, at disse polske specialenheder havde Danmark som hovedopgave.

⁷⁸ Halvårsov. 2/1965, s. 47; Halvårsov. 2/1969, s. 57. FE's arkiv.

⁷⁹ Halvårsov. 2/1969, s. 57. FE's arkiv. – Her sigtes muligvis til de indhentede oplysninger om Warszawapagtøvelsen „Odra-Nysa 69“ afholdt i Vestpolen i september 1969, hvor en omfattende brug af helikoptere i forbindelse med amfibieoperationer blev dokumenteret (Supplement til Halvårsov. 1-2/1969, 1970, s. 48ff. FE's arkiv).

⁸⁰ Halvårsov. 1/1969, s. 66. FE's arkiv.

⁸¹ Halvårsov. 2/1964, s. 36. FE's arkiv.

⁸² 14 dages-oversigt 33-34/1964. FE's arkiv.

⁸³ Halvårsov. 2/1964, s. 44f. FE's arkiv.

I august 1964 meddelte FE tillige, at der var iagttaget amfibieuddannelse ved to regimenter under den 8. østtyske motoriserede infanteridivision. Styrkerne havde øvet ind- og udladning af landsætningsfartøjer. En nærmere vurdering blev ikke givet.⁸⁴

Flystyrker

En hovedopgave for efterretningstjenesten var til stadighed at følge aktivitetsniveauet på flyområdet i øst. Dette skete primært ved at følge og analysere de spor, flyene satte på radarskærme under deres flyvninger. Herigennem kunne det konstateres, om der skete svingninger med hensyn til totalaktiviteten fra periode til periode og fra område til område. Specielt blev der holdt øje med natflyvningsprocenten. Formålet var at konstatere indikatorer på en eventuel styrkeopbygning, der kunne være tegn på angreb, men også at konstatere ændringer med hensyn til træning og øvelser m.m.⁸⁵ Generelt tegnede der sig et billede af en uafladelig øvelsesaktivitet, hvor der øvedes såvel offensive missioner (herunder bombninger) som defensive (luftforsvarsøvelser).

Den samlede flystyrke i Østtyskland, Polen og Baltikum militærdistrikt udgjorde i anden halvdel af 1964 3986 fly, hvilket svarede til 25 % af Sovjetblok-ens samlede antal fly. Den samlede styrke af sovjetiske taktiske fly ved de tre sovjetiske luftarmeer i det danske nærområde (DDR, Polen og Baltiske militærdistrikt) opgjordes i 1969 til henholdsvis 1038, 365 og 280 fly. Det polske luftvåben rådede på samme tidspunkt over ca. 900 kampfly og DDR over 254.⁸⁶

Vurderingen på flyområdet var, at Sovjetunionen i begyndelsen af 1960'erne havde startet en konvertering til moderne fly, der var afsluttet i 1966. Konverteringen ville indebære en øget kampkraft på grund af overgang til overlydsfly og fly med altvejsudstyr. Ved de andre østlige flyevåben fandt konverteringen først sted i slutningen af 1960'erne. I 1969 var ca. 80 % blevet konverteret ved det østtyske luftvåben, medens kun ca. 33 % var blevet konverteret ved det polske luftvåben.⁸⁷

*Studien *Truslen mod Danmark* (1965)*

I foråret 1965 udarbejdede Forsvarsstabens Efterretningssektion som det danske bidrag til en efterretningskonference under NATO's Nordkommando

⁸⁴ 14 dages-oversigt 33-34/1964, s. 15. FE's arkiv.

⁸⁵ Til illustration hedder det i en 14 dages oversigt fra november 1964 om flyaktiviteten: „Imidlertid udgjorde aktiviteten over Polen mere end 2/3 af den samlede aktivitet. (Den normale fordeling af radarspor i de tre områder er som følger: Østtyskland 55 %, Polen 40 % og Baltikum MD 5 %)“. FE's arkiv. 14 dages-oversigt 46-57/1964, (dækkende 5.-18. november 1964), s. 19. FE's arkiv.

⁸⁶ Halvårsov. 1/1969, s. 74ff og Tillæg 1. FE's arkiv.

⁸⁷ E.reg. 76/69 af 13. januar 1969. Arkiv 350.01. *Ændringer i de land-, sø- og luftmilitære styrkeforhold i Østersøområdet siden medio 1966*, s. 3. FE's arkiv.

(AFNORTH) studien *Truslen mod Danmark*. Studien, der også udkom i en identisk engelsksproget version, var på 42 sider, hvortil kom 11 bilag. Studien imødekom tilsyneladende et øget behov for en bredere anlagt trusselsvurdering. Det blev i den følgende tid imødekommet gennem udsendelse af reviderede udgaver, af hvilke den første kom i 1968. De (gennem rettelsesblade) reviderede versioner frem til 1974 er dog tilintetgjort af FE, således at det første hele eksemplar af studien efter 1965-udgaven daterer sig fra 1978.⁸⁸ Den trusselsvurdering, der var nedlagt i de tilintetgjorte versioner, fremgår dog af FE's øvrige materiale.

Medens studien fra 1965 er en relativt kortfattet undersøgelse af en mulig amfibietrusse mod Sjælland under krig, skiftede de senere udgaver karakter, idet de fra 1970'erne fik en funktion som reference- og planlægningsinstrument for civile og militære myndigheder.⁸⁹ Denne funktion bibeholdtes også efter, at den kolde krig var afsluttet. Såvel emnevalg som omfang voksede stærkt, således at 1978-udgaven var på hele 18 kapitler med ca. 200 sider tekst, hvortil kom 10 bilag; studien behandlede nu også truslen mod Grønland og Færøerne. Udvidelsen af bruger kredsen bevirkede, at kun de mere følsomme emner (således bl.a. vurderingerne af de mulige fjendtlige angrebsoperationer mod Danmark) fik højeste klassifikationsgrad, medens andre emner var klassificeret „Fortrolig“ eller „Hemmelig“ eller uklassificeret og dermed kunne udnyttes f.eks. i den militære undervisning.

1965-udgaven fokuserer – efter at have behandlet de overordnede strategiske faktorer og de østlige militære kapabiliteter specielt i Danmarks nærområde – på det, der blev kaldt „Sjællandsoperationen“, dvs. en af Warszawa-pagtlændene iværksat landsætnings- og luftlandeoperation mod den sjællandske øgruppe, medens det forudsatte angreb op i Jylland og over på Fyn ikke behandlede nøjere i studien. Det må forudsættes, at operationen mod Jylland er blevet behandlet mere indgående i den tilsyneladende samtidigt udarbejdede tyske studie, der forgæves er søgt i FE's arkiv. Fra norsk side ud-

⁸⁸ Reg.nr. 6349/65 I; Arkiv: K1p. Danmark. FE's arkiv. Udarbejdet i 30 eksemplarer. Hertil kom en identisk engelsksproget version *The Threat against Denmark* fremstillet i 25 eksemplarer. (FE's arkiv: Reg.nr. 6349/65; Arkiv:350.22). Den oprindelige klassifikation var „Yderst hemmeligt“. En række af bilagene er 2005 fortsat klassificerede. – Den arkivmæssige status for studien er ifølge det af FE udarbejdede papir „Oversigt over status for „Truslen mod Danmark“ 1965-1991“, følgende: En revideret version udsendtes i 1968. Den er brændt. Rettelsesblade udsendt 1969, 1971 (2) og 1972 (2) er ligeledes brændt. Rettelsesbladene for 1974 (to udgaver), 1975, 1976 (to udgaver) findes bevaret i mere eller mindre rudimentær tilstand. Fra 11. rettede udgave 1978 er studien komplet. I 1980erne udsendtes studien under en ny form. Udgivelsesårene er 1980/81, 1984, 1985, 1986, 1988 og med separate dele for truslen mod Færøerne og Grønland i 1980 og 1985.

På en vedhæftet note er skrevet i hånden: „Tilsvarende arbejdsgrundlag udarbejdes af CHOD/NORWAY og HOD/GERMANY for det nordlige område (FINMARKEN) hhv. den jyske halvø“.

⁸⁹ Jf. forordet til udgaven fra 1978 (FE's arkiv), hvor det hedder, at studien „er udarbejdet til brug for overordnede nationale civile og militære myndigheders planlægning i forbindelse med totalforsvaret af dansk område, dvs. Danmark, Færøerne og Grønland“. Oplaget er nu 70 eksemplarer.

arbejdedes en studie af truslen mod Finmarken til samme konference. Den har heller ikke kunnet opspores i FE's arkiv.

Truslen mod Danmark fra 1965 beskæftiger sig overvejende med en gennemgang af konfliktmodeller og med de kapabiliteter, Øst i tilfælde af en større krig mellem Øst og Vest forventedes at gøre brug af mod Danmark. Den går derimod ikke ind på spørgsmålet om Sovjetunionens intentioner eller om risikoen/sandsynligheden for en sådan storkrig.

I det vigtige spørgsmål om *varslet*, der blev defineret som kompromittering af overraskelsesmomentet, forudsås det, at der fra Sovjetunionens side ville blive givet et strategisk varsel i form af erkendbare civile og militære forberedelser forud for en total krig. Det blev vurderet, at kun en direkte fejlbedømmelse ville kunne udløse en krig, uden at det strategiske varsel var blevet givet. Det blev ikke angivet, hvilken tidsperiode det strategiske varsel omfattede. Om det *taktiske varsel* var det tolkningen, at der i ugunstigste tilfælde ikke ville blive givet noget.

Konfliktmodeller

Studien byggede på en række forudsætninger og præmisser for et konfliktforløb, der blev fremlagt og begrundet, nemlig:

- Offensiven ville være det bærende princip for Øst;
- Strategisk betydning for Sovjetunionen havde – ud over bekæmpelsen af NATO-landenes kernevåbenstyrker – felttoget mod Centralfronten og afskæring af Vestens forbindelseslinjer over Atlanten;
- Dansk område var ikke et strategisk mål for Sovjetunionen i en totalkrigs indledende fase, men betydningen af at beherske området ville være voksende fra D+20;
- Sverige ville ikke blive angrebet i en krigs indledende fase;
- Begrænset østlig indsættelse af taktiske kernevåben – derimod ikke af strategiske kernevåben – mod dansk og slesvig-holstensk område var en mulighed.

En bærende tanke i studien var, at Sovjetunionen var tvunget til at skabe forudsætninger for succes på Centralfronten i en konflikts allerførste dage og derfor ville afstå fra en tidlig operation mod Danmark, der kunne bidrage til at splitte ressourcerne. Altså nogenlunde samme vurdering af Danmarks rolle i konfliktforløbet som i 1950'erne. Danmark forventedes dog at mærke krigen allerede fra første dag, idet Øst forventedes at søge at sætte en række danske nøglepunkter (stabe, radarstationer, flyvepladser m.m.) ud af kraft fra en krigs begyndelse. Desuden forudsatte analysen, at Øst ville søge at forhindre, at minering af de danske stræder fandt sted. Kampe kunne således forventes omkring indløbene til stræderne. Den egentlige Danmarksoperation formo-

dedes først startet, når Warszawapagten kunne overskue udfaldet af operationerne på Centralfronten. Indtil da ventedes man at bruge hovedkræfterne mod vest og opretholde en ikke ressourcekrævende flankesikring mod Jylland udført af måske tre sovjetiske divisioner. Denne styrke forventedes senere styrket med en armé med henblik på det egentlige angreb på Jylland.

Studien vurderede som nævnt, at fremgang – eller udsigt til fremgang – på Centralfronten i en almindelig krigs første dage ville være en nødvendig forudsætning for iværksættelse af et egentligt angreb på Danmark. Opfyldtes denne forudsætning imidlertid, kunne der imødeses et forsøg på besættelse af Danmark på et tidspunkt inden D+10. I den sammenhæng vurderede studien, at to hovedoperationer kunne forventes, nemlig „Jyllandsoperationen“ (omfattende også Slesvig-Holsten og Fyn) og „Sjællandsoperationen“ (omfattende også Lolland-Falster, Møn og Bornholm). De yderst relevante spørgsmål om valg af hovedangrebsretning og angrebstidspunkt blev belyst under en gennemgang af fire mulige militære udviklinger, nemlig:

- (a) Samtidig Jyllandsoperation og Sjællandsoperation på D-dag;
- (b) Sjællandsoperation mellem D+2 og D+10, Jyllandsoperation senere;
- (c) Jyllandsoperation mellem D og D+10, Sjællandsoperation senere;
- (d) Jyllandsoperation og Sjællandsoperation fra D+10.

Af disse fire muligheder blev et meget tidligt (a) og et sent angreb (d) skønnet mindre sandsynlige. Mulighed (a) fordi Sovjetunionen ifølge studien ikke kunne påregne sø- og luftoverlegenhed i det danske område fra starten af en krig, hvorfor en landsætningsoperation ville være for risikabel; mulighed (d) fordi den ville give Vesten mulighed for at forstærke Jylland, og fordi man ville komme for sent i gang med at rydde stræderne for miner inden D+20, fra hvilket tidspunkt behovet for gennemsejling som nævnt skønnedes voksende. Mulighed (d) udelukkede dog ikke helt ud fra den begrundelse, at en næsten afgjort offensiv på Centralfronten ville skabe forudsætninger for hurtigt at etablere kontrol over Danmark. Tilbage stod (b) og (c), der af studien skønnedes lige sandsynlige, men af hvilke kun operationen mod Sjælland nøjere analyseredes.

Når Jyllandsoperationen og Sjællandsoperationen ikke kunne iværksettes samtidigt, men formodedes forskudt med op til en uge i forhold til hinanden, blev det set i sammenhæng med, at udviklingen på Centralfronten formodedes at være udslagsgivende. Hvis der opstod problemer for Øst på denne front, formodedes Sjælland at blive angrebet først. Havde angrebet mod Vesteuropa imidlertid fremgang, ville Jylland komme først. Men Jylland kunne først angribes, efter at 2. echelon-styrker var ført frem. Man udelukkede ikke, at Jyllandsoperationen ville blive videreført over Fyn til Sjælland.

Hvorfor skulle Danmark besættes? Studien pegede på betydningen af etablering af flankesikring, på behovet for brug af de danske stræder, samt for

hindring af NATO-styrkers indtrængen i Østersøen. Betydningen af rådigheden over stræderne påpeges, men overbetones på ingen måde for *startfasen* af en krig, idet der under omtalen af mulighed (c) blot tales om „Warszawapagt-flådernes begyndende behov for kontrol med gennemsejlingsfarvandet“.

Når analysen i *Truslen mod Danmark* valgte at fokusere på mulighed (b) og således ikke ventede en invasion af Sjælland i en krigs startfase, hvilede det på en afvejning, der igen byggede på følgende forudsætninger:

- at en amfibieoperation mod Danmark ville være en „krævende operation“;
- at operationens succes afhang af lokal luft- og søoverlegenhed. Denne ville ikke være sikret i de første dage af en krig;
- at udviklingstendenserne på amfibieområdet i Øst ikke gav anledning til at tro, at Øst prioriterede en tidlig amfibieoperation.

Den afgørende præmis i studien var, at Øst under den formentlig forvirrede og uafklarede situation i de første dage af en totalkrig ikke kunne påregne den luftoverlegenhed, der ville være en hovedforudsætning for landsætningsoperationens succes. Det påpegedes også, at såvel den øvelsmæssige som den kapabilitetsmæssige udvikling på amfibiesiden ikke syntes at styrke antagelsen om en tidlig invasion. Man hæftede sig udtrykkeligt ved, at Warszawa-pagt-øvelserne i 1963 og 1964 havde været ret begrænsede på amfibiesiden. Som det i et efterfølgende kapitel vil blive beskrevet, var der netop i midten af 1960'erne en flerårig pause i Warszawa-pagts amfibieøvelser. Hvilket alt i alt førte til den for forsvarsforberedelserne meget afgørende konklusion, at den øjeblikkelige amfibiemæssige effektivitet i en større operation vurderedes at være „forholdsvis ringe“ (s. 21); effektiviteten kunne dog styrkes gennem 2-3 måneders øvelser.

Substansen i studien var, som det kunne ventes, analysen af en landsætningsoperation mod den sjællandske øgruppe. Ud fra militærgeografiske forudsætninger forudså man, at hovedangrebet ville blive rettet mod Stevns, men at der ud fra spredningshensyn også ville ske landsætninger på Møn, Lolland-Falster og – senere – på Bornholm. Som det vil fremgå af det næste kapitel om den østlige operationsplan, var man med hensyn til landsætningsstederne på rette spor. Det afgørende spørgsmål var selvfølgelig: hvor mange og hvilke styrker kunne overføres i første omgang for at etablere det nødvendige brohoved på den sjællandske kyst?

Efter grundige beregninger blev den til rådighed stående styrke af østlige landsætningsfartøjer (i alt 96) pr. marts 1965 anslået til maksimalt at kunne laste og overføre i én bevægelse en styrke på ca. 5000 mand med kampvogne og pansrede mandskabsvogne (i alt henholdsvis 112 og 194), dvs. en reduceret motoriseret infanteridivision. Med denne styrke – der forventedes forstærket med to luftbårne regimenter og op til to marineinfanteribataljoner –

formodedes Øst at kunne præstere et vellykket overraskelsesangreb på selve D-dag mod den sjællandske dækningsstyrke på kun én brigade. Og med en sådan styrke, der dog betragtedes som en minimumsstyrke, ville Øst altså kunne bide sig fast i et brohoved. Men man skønnede fra dansk side ikke den mulighed for særlig sandsynlig på grund af de risici og ulemper, der var knyttet til et sådant hurtigt angreb.

Hvis de sjællandske styrker blev mobiliseret (fra D+2), således at der kunne optræde tre danske brigader mod en angrebsstyrke, skulle Øst overføre væsentligt flere styrker for at kunne danne brohoved. I så fald vurderedes minimumsstyrken til etablering af et brohoved at skulle beløbe sig til en hel østlig division (ca. 10.000 mand) forstærket med en luftbåren division, dvs. en styrke, der ikke kunne overføres i én bevægelse med den til rådighed stående amfibiekapacitet. Denne styrke skulle yderligere forstærkes med en division 1-2 dage efter. Det blev ikke berørt i studien, men konsekvensen af denne model ville være, at angrebsstyrken skulle bruge flere sejladsere eller basere sig på handelsskibe, hvilket indebar en yderligere risiko.

Under understregning af kompleksiteten i forskellige beregningsforsøg valgte studien i sidste ende at begrænse sig til at stille de to maksimalstyrker over for hinanden, nemlig 22.500 mand danske feltstyrker (plus 18.500 mand fra hjemmevernet) mod en invasionsstyrke på ca. 25.000 mand (inklusive en luftbåren division) og gøre opmærksom på, at selv om den danske styrke nok talmæssigt ville være stærkere end en invasionsstyrke, så ville den sidstnævnte være bedre uddannet og på papiret stærkere udrustet med kampvogne og pansrede mandskabsvogne.

Hermed havde man givet et bud på et worst case-styrkemål, der kunne bruges som en grov parameter i kommende forsvarsplanlægning, men undladt at gå ind på komplekse scenarier for de kampe, der ville udspille sig i forbindelse med en landgangsoperation. På dette punkt blev det ved antydninger. De risici, der knyttede sig til gennemførelsen af en større landsætningsoperation, er dog ikke ladet helt uomtalt. Således påpeges det, at lokal luftoverlegenhed ville være nødvendigt for en invasions succes. Det skønnedes, at Øst ville kunne opnå en sådan med de ca. 200 fly, man formodede indsat i forbindelse med angrebet på Danmark. Men samtidig blev det sagt, at Øst ikke ville kunne opnå totalt *luftherredømme* over f.eks. et landsætningssted. Det ville ifølge studien stadig være muligt at trænge igennem med et lille antal vestlige fly udrustede med taktiske atomvåben, som ville kunne udrette betydelig skade under selve landsætningen. Hermed sagde det danske forsvar, at det ikke stod i Østs magt at forhindre, at Danmark og dets allierede brugte kernevåben i antiinvasionsforsvaret.

Her var man tæt på de midler, der fra dansk og allieret side ville blive anvendt til afværgelse af et østligt invasionsforsøg. Den mulige anvendelse af kernevåben under landsætningsoperationen fra Østs side blev dog ikke tematiseret i studien, heller ikke konsekvenserne for forsvaret. Muligheden af en

begrænset indsættelse af østlige taktiske kernevåben blev opretholdt, medens man udelukkede – og formentligt fejlagtigt som det fremgår af de østlige operationsplaner – at der kunne blive anvendt strategiske kernevåben mod Danmark i en krigssituation. Men studien rummer ingen gennemgang af kernevåbenscenarier, herunder vurdering af effekten af gentagne kernevåbenangreb mod en invasionsflåde.

Sammenfattende var det vurderingen, at Øst ikke havde kapabilitet til at vende sig mod Danmark med egentlige operationer i den indledende fase af en krig. Over for Jylland ville man nøjes med en flankesikring, og med hensyn til en amfibieoperation mod Sjælland ville man formentlig kun vove en så krævende og hidtil ikke særligt højt prioriteret operationsform et stykke tid ind i en krig, og hvis en række operative forudsætninger var faldet på plads.

Ændret dansk trusselvurdering omkring 1968

I slutningen af 1968 udbad Forsvarsudvalget sig – i forbindelse med udarbejdelsen af en ny forsvarslov – af Forsvarsministeriet en redegørelse for NATO's vurdering med hensyn til ændringer i det militære styrkeforhold i Østersøområdet siden midten af 1966. FE blev i januar 1969 sat til på få dage at udarbejde en redegørelse, der fik overskriften *Ændringer i de land-, sø- og luftmilitære styrkeforhold i Østersøområdet siden medio 1966*.⁹⁰ Det hedder lidt kryptisk i redegørelsens indledning, at „redegørelsen bygger på oplysninger tilgået fra NATO-myndigheder og dækker tillige Forsvarets Efterretningstjenestes opfattelse“. FE synes at have valgt at bidrage med sin egen tolkning og ikke blot referere de vurderinger, som fandtes i NATO-papirer.

1969-redegørelsen udtalte sig ikke om krigsrisikoen eller om sovjetiske intentioner, men skitserede med baggrund i de seneste sovjetiske aktiviteter og kapabilitetsudviklinger et lidt mere dystert trusselsbillede end i *Truslen mod Danmark* fra 1965, svarende til de forhold, der i de seneste år var blevet fremhævet i FE's periodiske oversigter. Den ændrede trusselvurdering blev begrundet med styrkelsen af de sovjetiske sømilitære kapabiliteter (bl.a. nye skibstyper) samt med udvidelsen af de sovjetiske sømilitære aktiviteter på verdenshavene især i de seneste tre år. Sovjetunionen havde udvidet sit interesseområde for at understrege sin rolle som stormagt, men også for at kunne imødegå truslen fra den amerikanske flåde. Konklusionen for Danmark af udviklingen var: „I en krisesituation vurderes denne udvikling at medføre et øget sovjetisk behov for kontrol over bl.a. adgangsvejene til Østersøen“.

Vurderingen blev underbygget ved at påpege opbygningen af sovjetisk og polsk marineinfanteri i 1960'erne samt en „gennemgribende modernisering

⁹⁰ E.reg. 76/69 af 13. januar 1969; Arkiv 350.01. Den er på 4 sider og stemplet „Hemmeligt“. FE's arkiv.

og forøgelse af amfibiekapaciteten ved de tre Warszawapagtflåder i Østersøen“. Det blev understreget, at moderniseringen og forøgelsen især havde fundet sted i tiden fra de store Warszawapagt-amfibieøvelser i Østersøen i 1966 og til nu. Warszawapagten havde imidlertid ikke blot fået flere og bedre amfibiefartøjer. Øvelsesbilledet havde ifølge papiret ændret sig gennem afholdelsen af omfattende flådeøvelser såvel i Atlanten som i Østersøen gennem de sidste tre år. En meget intens øvelsesaktivitet blev fra 1968 en daglig foreteelse tæt ved de danske farvande, i enkelte tilfælde i danske farvande. Konklusionen herpå var, at der var skabt „et øvelsesmønster, der betragtes som „normalt“, men muliggør aktioner mod dansk område med minimale muligheder for varsling“. Hvad der specifikt kendetegnede det nye øvelsesmønster i forhold til det gamle, blev der ikke nærmere redegjort for. Ordlyden må tages som udtryk for, at muligheden for at få et taktisk varsel vurderedes som reduceret i forhold til 1965.

Med hensyn til de landmilitære forhold var der ifølge redegørelsen ikke sket væsentlige ændringer med hensyn til personelstyrke og troppernes dislocering i Danmarks nærområde. Det bemærkedes dog, at nye typer af pansrede mandskabsvogne i hovedsagen var blevet leveret til de sovjetiske enheder disloceret i den vestlige og nordvestlige del af Østtyskland. Heri måtte ligge en uudtalt vurdering af, at den sovjetiske landmilitære kapabilitet var øget på et afsnit, der havde betydning for Danmark. På flysiden påpegedes den øgede sovjetiske troppetransportkapacitet samt jagerstyrkernes øgede kampeffektivitet som konsekvens af ny udrustning.

Alt i alt var den danske vurdering ved årsskiftet 1968/1969, at Sovjetunionen havde indledt et omfattende forsøg på konsolidering af sin fremskudte forsvarslinje, og at det derfor i højere grad end tidligere havde interesse i at beherske de danske stræder under krig. Med denne konstatering kunne de vurderinger, der var fremsat i *Truslen mod Danmark* næppe opretholdes. Sovjetunionen blev tillagt et øget incitament, hvilket næppe kunne undgå at få konsekvenser i retning af en tidligere indsats såvel i kampen om herredømmet over stræderne som med hensyn til en eventuel amfibieoperation. De videre konsekvenser for dansk forsvar blev dog ikke draget i dette korte papir.

Først et af FE udarbejdet papir fra februar 1970 sagde klart, at truslen mod Danmark måtte vurderes som værende „forøget“, idet mulighederne for at gennemføre et angreb mod dansk område var øget, ligesom et angreb kunne gennemføres uden nævneværdigt varsel såvel af sovjetiske styrker som af „stedfortrædende“ ikke-sovjetiske styrker. I dette papir fokuseredes ikke mindst på ændringen af den sovjetiske militærstrategi, som havde gjort denne mere globalt præget og offensiv. Dette gav adgangsvejene til Østersøen øget betydning. Østersøen var også hjemsted for 40 til 50 % af den sovjetiske handelsflåde, hed det. Som tidligere blev det betonet, at truslen mod Danmark var vokset gennem udbygning af et marineinfanteri og af amfibiekapaciteten.

Hertil kom at øvelser og patruljeaktivitet var blevet kraftigt intensiveret i Østersøen og samtidig flyttet længere og længere vestpå.⁹¹

Papiret fra 1970 udbyggede desuden den nationale trusselsvurdering med et nyt element, idet det gjorde gældende, at truslen mod Danmark nu skønnedes øget i kraft af, at Sovjetunionen havde ændret sin kernevåbenstrategi ved at tro på en højere eskalationstærskel, dvs. ved at tro på muligheden af en konventionel indsats mod et begrænset område, uden at denne indsats startede eskalering til en generel kernevåbenkrig. Uden at det nærmere blev begrundet blev denne udvikling vurderet at indebære en øget trussel for såvel et direkte militært angreb på Danmark som for sovjetiske politiske pressionsforsøg i fredstid. Den ikke udtalte argumentation må antages at bygge på forestillingen om, at den nu eksisterende balance med hensyn til strategiske kernevåben ville give Sovjetunionen militære og politiske handlemuligheder, som den ikke havde haft, medens USA havde overvægt med hensyn til de strategiske våben.

Fokuserer vi specielt på situationen på amfibieområdet ved årsskiftet 1969-1970, var den, som omtalt under flådekapabiliteter, kendetegnet ved en ganske stor tilgang af moderne, relativt store landsætningsfartøjer til den sovjetiske og den polske flåde inden for de seneste år. Denne udvikling gav dog ikke anledning til nogen alarmistisk vurdering af den trussel mod Danmark, der kunne siges at udgå fra den voksende østlige amfibiekapacitet. Amfibieoperationerne, der dog nu i modsætning til vurderingen omkring 1965 blev karakteriseret som „offensive“, blev set som én af de opgaver, de østlige flåder skulle løse inden for et helt spektrum af opgaver, herunder også mere defensive opgaver i form af forsvar af egne kyster og imødegåelse af vestlige flådeangreb ind i Østersøen. Det blev ikke sagt, at Danmark var det sandsynligste angrebsmål, og den samlede vurdering var på den baggrund den forholdsvis afdæmpede, at „kun den samlede WP-styrke vil være tilstrækkelig til udførelse af et søbåret angreb, og da kun mod ét område, såfremt operationens gennemførelse ønskes sikret“.⁹² Med andre ord sagde FE, at hvis Øst ville foretage en invasion af Sjælland og være nogenlunde sikker på succes, kunne det alene ske ved indsættelse af den samlede østlige amfibiekapacitet.

Set ud fra interesse- og kapabilitetsmæssige overvejelser tegnede FE således et ændret og lidt mere dystert trusselsbillede på overgangen til det nye årti, men det var billedet på kapabilitetssiden. Hvorledes stillede det sig på intentionssiden? Indebar udviklingen, at sandsynligheden for krig var voksende? Dette spørgsmål havde efterretningstjenesten taget stilling til i et papir fra oktober 1968, der formentlig var affødt af begivenhederne i Tjekkoslovakiet, og hvor den udtalte sig om truslen, som den så ud for øjeblikket og forvente-

⁹¹ *Ændringer i truslen i løbet af 1960'erne*. 5 sider. Klassifikation: „Til tjenestebrug“. K/p Danmark, 18. februar 1970. FE's arkiv.

⁹² Halvårsov. 2/1969, s. 61. FE's arkiv.

des at se ud de nærmest kommende år. I dette papir fra oktober 1968 hed det, at sandsynligheden for en konflikt mellem NATO og Warszawapagt-landene „var ringe“, men at man på grund af Warszawapagts betydelige konventionelle overlegenhed og en ændring til Sovjetunionens fordel i det strategiske nukleare magtforhold ikke kunne udelukke muligheden for en konflikt i fremtiden. Denne vurdering af sandsynligheden for en konflikt mellem Øst og Vest viste sig at være levedygtig. Den blev bibeholdt i de bevarede udgaver af *Truslen mod Danmark* fra 1970'erne.

Hvis vurderingen af sandsynligheden for en Øst-Vest-konflikt var relativt beroligende, var præmisserne for vurderingen det i mindre grad. Det blev fremhævet – dog uden specifik begrundelse – at der var større fare end tidligere for, at Sovjetunionen ville anvende sin styrke „som politisk afpresningsmiddel“ – og med en konventionel konflikt som muligt resultat. Det blev også slået fast, at der ikke var tegn på varig afspænding mellem Øst og Vest i sigte. Vel havde Sovjetunionen indtil dato indtaget en „afventende holdning“ over for Vesteuropa, men det skyldtes vestlig beslutsomhed eller fysisk styrke. Ud fra den leninistiske situationsbedømmelse ekspanderede Sovjetunionen nemlig, hvor den følte, at der eksisterede et magttomrum, hed det.

Fremtidige konflikter mellem Øst og Vest var ifølge efterretningstjenesten mulige, hvis:

- Sovjetunionen opnåede en klar overvægt på kernevåbenområdet;
- hvis Warszawapagten tvivlede om solidariteten inden for NATO eller på alliancens evne til at forsvare sig;
- hvis indre uro afgørende svækkede et eller flere NATO-lande.

Endelig vurderedes det, at en konflikt kunne opstå som følge af strid inden for Warszawapagten eller som følge af en fejlregning af Vestens hensigter.⁹³

Sammenfattende må det betones, at det nok er vigtigt at lægge nogle distinktioner og en tidsdimension ind i billedet for at forstå den danske trusselvurdering omkring 1970. Det var helt klart, at den internationale *spænding* i 1960'ernes slutning var mindsket betydeligt i forhold til Berlinkrisernes tid – selv udsendelsen af efterretningsrapporterne vidnede om dette forhold, idet de fra 1970 kun udsendtes hver måned. Dette skyldtes bl.a., som FE antydede, at den trussel, der udgik fra Sovjetunionens spændingsskabende forkøbsstrategi fra 1950'erne var mindsket, i og med at landet nu besad mere eller mindre usårliche kernevåben. Truslen om forkøbslag var således mindsket. Som vi skal se i det nærmest følgende, var det vedblivende opfattelsen, at *krigs-sandsynligheden* var ringe og kunne holdes på dette niveau, hvis Vesten optrådte samlet.

⁹³ *Hvilken trussel eksisterer i dag og forventes at ville eksistere i de nærmeste kommende år? (Oktober 1968).* K/p Danmark, 16. oktober 1968. FE's arkiv.

Det er vigtigt at slå fast, at når truslen i 1970-papiret anses for øget, skal det ses i forhold til den kapabilitets- og intentionsbeskrivelse, der var givet i *Truslen mod Danmark* fra 1965, der må opfattes som referencerammen – og ikke f.eks. forholdene i 1950'erne. Østblokken øvede omkring 1970 til forskel fra 1965 offensive og mere avancerede amfibieoperationer med en voksende flåde af landsætningsfartøjer, fordi de nu fandt, at en hurtig besættelse af Danmark var nødvendig i tilfælde af krig. At truslen vurderedes som øget i 1970 var en relativ vurdering, der betød, at *hvis* krigen kom, ville Danmark blive hurtigere involveret end i 1965 og ville også blive angrebet af en flåde med større kapabilitet. At truslen om politisk pression i fredstid var vokset blev også påpeget, men ikke begrundet. Det skal tillige bemærkes, at der ikke i det her anførte materiale fra omkring 1970 blev foretaget egentlige styrkesammenligninger. Det blev heller ikke sagt, at Danmarks forsvarsevne – der jo gennem 1960'erne styrkedes ved forsvarssamarbejdet med Vesttyskland – nu skønnedes ringere.

